

UDK: 233.1:236.9
Pregledni članak
Pripremljen u rujnu 2000.

SMRT – PODRIJETLO, NARAV I KONAČNO UNIŠTENJE

Neils-Erik A. Andreasen

SAŽETAK

Smrt – podrijetlo, narav i konačno uništenje

Smrt je s nama uvijek, bez obzira na dob, položaj ili financijsku situaciju. Što god poduzeli da je odjenemo u prikladnu odjeću, smrt ostaje naš konačni – i zasad nevidljivi – neprijatelj. Unatoč cvijeću i govorima, smrt je ružna prijetnja životu svakog čovjeka. Osim toga, smrt je ne samo svuda prisutna i odvratna, već i neshvatljiva.

U razna vremena i na raznim mjestima smrt i ono što slijedi objašnjavano je na razne načine, ali za problem smrti nema jasnog odgovora osim u Svetome pismu. No čak i oni koji ozbiljno prihvaćaju Bibliju, često pogrešno razumiju nauk o ovom predmetu.

Ovaj članak razmatra biblijski nauk o smrti: što ona znači, odakle je došlo to da ljudi umiru i, na kraju, kako će smrt biti uklonjena. Gledano iz biblijske perspektive, smrt, koliko god bila odvratna, gubi svoje uporište u čovjekovu životu. Pavao je to dobro izrazio: "Pobjeda proguta smrt." (1 Kor 15,54)

Ključne riječi: *Smrt; okultizam; spiritizam; uskrsnuće*

SADRŽAJ

I. Biblijsko tumačenje

A. Terminologija i definicija ljudi

1. Riječi za smrt u Starome zavjetu
2. Riječi za smrt u Novome zavjetu
3. Narav života i smrti
4. Cjelovitost (holizam) i čovjekova narav
5. Smrt i sjećanje na život
6. U očekivanju uskrsnuća

B. Smrt – podrijetlo, oruđa i utjecaj

1. Podrijetlo smrti
2. Oruđa smrti
3. Univerzalnost smrti

C. Stanje umrlih

1. Pokop i grob
2. Predio smrti
3. Stanje umrlih
4. Smrt kao san

D. Okultizam i spiritizam

E. Neobični novozavjetni ulomci koji govore o smrti

1. Luka 23,43
2. 2. Korinćanima 5,1-10 i Filipljanima 1,19-26
3. 1. Solunjanima 4,14
4. Hebrejima 12,23 i Otkrivenje 6,9

F. Uskrsnuće i nestanak smrti

1. Vladavina smrti
2. Smrt kao kraj života
3. Smrt kao uništenje
4. Smrt kao kazna
5. Druga smrt
6. Nada u uskrsnuće
7. Konačno uništenje smrti

G. Konačne sudbine

1. Vrijeme, trajanje i ishod božanskog suda
2. Sigurnost vječnog života

II. Povijesni pregled

A. U praskozorje povijesti

B. Grčke, rimske i židovske ideje

C. Prva i srednjovjekovna Crkva

D. Reformacija šesnaestog stoljeća i razvoj koji je slijedio

E. Stajalište adventista sedmoga dana

F. Suvremena kretanja

III. Literatura

I. Biblijsko tumačenje

A. Terminologija i definicija ljudi

Biblijsko razumijevanje smrti jasno je izraženo određenom terminologijom. Ovo ćemo pojasniti ispitivanjem riječi i izraza za smrt, da bi potom uslijedilo razmatranje biblijske definicije života i smrti.

1. Riječi za smrt u Starome zavjetu

Korijen *mwt*, “umro”, kao i njegove imeničke izvedenice (*māwet*, **mūtāh*, *māmôt*) nalazimo približno tisuću puta. Premda je *mwt* uobičajeni semitski korijen, vrlo raširen u ugaritskoj literaturi i ima egipatsku istoznačnicu, za nj nema uvjerljive etimologije. Osnovno glagolsko značenje je jednostavno “umrijeti”, posebno kad se radi o ljudima, ponekad i o životinjama (Post 33,13), a samo rijetko o biljnom svijetu (Job 14,8). Figurativna uporaba, koja se odnosi na gubitak imetka (Post 47,19) ili mudrosti (Job 12,2), rijetka je u Bibliji. Neobičan izraz “njemu obamrije srce u grudima” (1 Sam 25,37) može ukazivati na Nabalov gubitak hrabrosti (izgubio je srčanost). Međutim, može ukazivati i na stvaran, a ne slikovit prestanak srčanih funkcija, koji bi u starozavjetnom simbolizmu značio moždanu smrt. Time se želi reći da je Nabal doživio moždani udar, ili, kako to Biblija kaže, “skamenio se”. To bi objasnilo i sljedeći redak (38): “A desetak dana poslije toga Jahve udari Nabala, te umrije.”

Srodni korijen *gw*, “umrijeti”, javlja se paralelno s *mwt* (Job 3,11; 14,10), ali može prikazivati smrt kao kraj života nakon neke oskudice ili nesreće (usp. Zah 13,8; Ps 88,16). U osnovama *pilpel* i *hiphil*, glagolski oblik *mwt* preveden je kao “ubiti”, “smaknuti”. Ovdje se udružuje s više drugih srodnih glagola kao što su *hārag*, “ubiti”, “zaklati”; *rāšah*, “ubiti” “umorstvo”; rijetki *gātal*, “ubiti”; i *nākāh*, “svađati se”, “udariti”.

Imenički oblik *māwet*, “smrt”, jednostavno označava smrt kao suprotnost životu i označava njegov kraj (Pnz 30,19; Izr 19,21; Jr 8,3). Na kraju, Stari zavjet govori o smrti i umiranju rabeći nekoliko posebnih izraza, kao na primjer “preminu” (Post 25,8), “pridruži se svojim precima” (Post 49,33), “počinu ... kraj otaca svojih” (1 Kr 2,10).

Pozornost treba također obratiti na riječ *š’ōl*, “područje (kraljevstvo) smrti”, koja etimološki može biti povezana sa *šāāh*, “opustjeti”, “obezvrijediti”, a odnosi se na podzemni svijet (Iz 14,9; Ps 139,8), podzemlje (Ps 18,6; Hoš 13,14), nezasitan grob (Izr 27,20) i, teološki rečeno, na odvojenost od Boga, bogoslužja i normalnih životnih procesa (Iz 38,18; Ps 6,6).

U cijelom Starome zavjetu riječi za smrt ukazuju na jednu jedinu misao: potpuni prestanak života, njegovih manifestacija i funkcija.

2. Riječi za smrt u Novome zavjetu

Riječi *thanatos*, “smrt”; *thnētos*, “smrtan”; *thanatoō*, “ubiti”; *thnēsō*, “umrijeti” i njihove izvedenice uobičajeni su grčki izrazi koji imaju široku uporabu u izvanbiblijskoj literaturi. Odnose se na smrt i potpun kraj života, ali prema uporabi u klasičnom grčkom jeziku, ne na kraj postojanja čovjeka. Naime, prema ovoj uporabi smatralo se da smrt djeluje samo na tijelo, a ne na dušu, za koju se vjerovalo da se smrću oslobađa i nastavlja živjeti. Međutim, uporaba istih riječi u Novome zavjetu otkriva sasvim drugačije značenje. U njemu one pod “umiranjem” ili

“biti mrtav” označavaju kraj života, strašan kraj i zastrašujuću sudbu svih ljudi (1 Kor 15,54.55; Heb 2,16; Otk 6,8). Prema tome, nasuprot uporabi u klasičnom grčkom, u Novome se zavjetu umiranje nikad ne prikazuje kao junaštvo, pa čak ni Kristova smrt (Mt 26,36-46). Umjesto toga, smrt je uvijek prikazana kao neprijatelj života i ljudi, zapravo posljednji neprijatelj (1 Kor 15,26). Ona nikada nije prirodni prijelaz iz jednog dijela ljudskog života u drugi (TDNT, sv. 3, str. 15).

Nekros, “mrtav” ili “mrtav čovjek ili tijelo”, i *nekroō*, “ubijen” ili “ubiti”, potvrđuje ovakvo značenje smrti. Biti mrtav (*nekros*) znači biti bez života (Dj 28,6; Rim 7,8), razlikovati se od živoga (Mk 12,27), pa stoga u prenesenom smislu odvojen od Boga, nesretan, izgubljen (Lk 15,24.32; Heb 6,1; 9,14; Otk 3,1). Umrle je, a ne “otpuštene” od života u bolji život, zapravo pobijedila demonska sila, Božji neprijatelj (Otk 20,11-15).

Posebni novozavjetni izrazi za smrt uključuju ireničku riječ *koimaō*, “spavati” (Iv 11,11), ali općenito ističu negativni pogled na smrt, na primjer, *apollymi*, “pogubiti”, “dovesti do kraja” (Mt 21,41); *paradidōmi*, “predan” (Rim 4,25); *mellō teleutan*, “samo što ne izdahnu” (Lk 7,2 – JB); *eschatos echō*, “na umoru” (Mk 5,23).

U novozavjetnoj terminologiji smrt je prikazana kao prestanak života i neprijatelj Boga i ljudskog roda. Time cijela biblijska terminologija za smrt i umiranje izražava jedno jedino razumijevanje smrti, naime kraj postojanja cijelog ljudskog bića. U tom smislu biblijska terminologija podupire biblijski opis ljudske naravi u životu i smrti.

3. Narav života i smrti

U svjetlu terminologije i definicija, biblijski prikaz čovjekove naravi u životu i smrti dobiva novo i jasnije značenje. S gledišta funkcije, smrt je suprotnost životu koji je Bog stvorio: sve što život jest, smrt nije. Ovo je jasno izraženo u prvoj biblijskoj formuli o ljudskom postojanju: “Jahve, Bog, napravi čovjeka od praha zemaljskog i u nosnice mu udahne dah života. Tako postane čovjek živa duša.” (Post 2,7) Čovjekov se život može shematski prikazati ovako: zemaljski prah (*āpār min hā ʿdāmāh*) + dah života (*nišmat hayyīm*) = živa duša (*nepeš hayyāh*).

Svaki od ovih izraza zaslužuje malo pozornosti. Prah zemaljski (*ʿdāmāh*) pokazuje da je materijalna tvar ljudskog roda (*adāmāh*) “prah” ili sama zemlja (*ʿdāmāh*). Zato je ljudski rod označen kao zemljan i smrtan, u smislu da mu život nije svojstven. Tijelo načinjeno od praha zemaljskog nije sadržavalo božansku tvar ili životodavne elemente koji bi ovom obliću praha omogućili neovisan život. Zatim je Bog dodao svoj životodavni dah (*nešāmāh*), koji se ponekad naziva duhom. On nije bio odvojena tvar ulivena u beživotni, prazan lik oblikovan od praha, već jednostavno božanska životodavna sila koja je prah preobrazila u živo biće. Time Biblija pokazuje da životni dah ne znači drugu jedinku, dodanu tijelu kao sastojak, sposobnu da živi odvojeno, već životnu silu od Boga koja zemljano tijelo pretvara u živu dušu (*nepeš hayyāh*). Jedno od korijenskih značenja riječi *nepeš* je “otvoreno grlo” kroz koje čovjek diše, jede i govori. Ovo vodi do izvedenog značenja “živahan”, “živući”, “energičan”. U nekim je prijevodima *nepeš* pštreveden kao “duša”, ali se ona odnosi na cijelo živo biće. U drugima slučajevima *nepeš* se može dotaknuti (Lev 7,21), može biti kupljen kao rob (Lev 22,1, može jesti (Lev 17,15) ili željeti određenu hranu (Pnz 12,20).

Kad se ova formula za čovjekov život okrene, kao u smrti, živo biće izdiše životni dah koji se vraća Bogu koji ga je dao, pa ostaje samo prah zemaljski, tako da je proces stvaranja izokrenut. Uobičajeni način biblijskog opisa trenutka smrti jest ovaj: "Zatim Abraham preminu" [u biti: "Abraham je po posljednji put izdahnuo i preminuo"] (Post 25,8). "I bolest se njegova pogoršala, tako te u njemu nije ostalo daha." (1 Kr 17,17) "Kad bi on dah svoj u se povukao, kad bi čitav svoj duh k sebi vratio, sva bića bi odjednom izdahнула, i u prah bi se pretvorio čovjek." (Job 34,14.15) "Ako dah im oduzmeš, ugibaju, i opet se u prah vraćaju." (Ps 104,29) "I vrati se prah u zemlju kao što je iz nje i došao, a duh se vrati Bogu, koji ga je dao." (Prop 12,7) "I jedni i drugi odlaze na isto mjesto; svi su postali od praha i u prah se vraćaju." (Prop 3,20)

Ova biblijska formula života i smrti odbacuje svaku mogućnost da u smrti preživljava išta osim sjećanja preživjelih na umrlog. Obožavanje predaka, vjerovanje da duhovi predaka nastavljaju živjeti nakon smrti i da ih preživjeli trebaju hraniti, udovoljavati im i slijediti njihove upute, obmana je, kako god to stvarno izgledalo u mnogim tradicionalnim društvima u svijetu. Nakon smrti ne ostaje duh, već samo sjećanje preživjelih na pretka. Ovo sjećanje na jedan život, na ostvarena dostignuća i karakterne crte pokojnika sačuvano je i u Božjem umu i ostaje najboljom baštinom koju netko može ostaviti nakon svoje smrti. Zato nas biblijsko nijekanje besmrtnosti duše, štovanja predaka i slično ne uskraćuje niti lišava prisutnosti naših dragih, nego obogaćuje uspomenom na njih, na ono što su učinili, na lekcije koje su nam dali i na karakter koji su razvili. (Vidi Stvaranje I, B. 3.)

4. Cjelovitost (holizam) i čovjekova narav

Formula za čovjekov život, jasno izražena u Bibliji, vodi holističkom (cjelovitom) razumijevanju ljudske naravi. "Za Hebreje je čovjek bio živo tijelo, a ne utjelovljena duša." (Robinson 70) Čovjekova narav, bilo u bolesti ili zdravlju, pri rođenju ili smrti, ne sastoji se od dijelova od kojih se svaki može smatrati odvojenim od bilo kojeg drugog dijela i tako s njim postupati. Suvremeni termini kao "psihosomatska bolest" i "briga o cijeloj osobi" potvrđuju su ovog razumijevanja ljudske naravi, da je ljudsko biće cjelina i da se tako prema njemu treba ophoditi.

Biblijska terminologija dosljedno odgovara ovom holističkom gledištu. Zato hebrejska riječ *bāšār*, "tijelo" (Ps 38,4), i grčke riječi *sōma*, "tijelo" (Rim 7,24), i *sarx*, "meso", odnosno "tijelo" (Gal 4,14 – JB) ne prikazuju dio osobe, tijelo kao suprotnost duši, već čitavu osobu promatranu iz određene perspektive, odnosno ljudske slabosti. Isto tako se hebrejski izraz *nepes̄*, "duša" ili "biće" (Post 2,7), i grčki *psychē*, "duša" ili "život" (Rim 16,4), odnose na čovjekov život koji smrću prestaje, pa duša ne može postojati bez tjelesnog života. Drugi izrazi koji opisuju čovjekovu narav jesu hebrejski *rūah*, "duh" [Iz 19,3]; grčki *pneuma*, "duh" [1Kor 7,34]; hebrejski *lēb*, "srce", "um" [Ps 90,12] i prikazuju ljudsko postojanje u njegovoj cjelovitosti. (Vidi Čovjek, I. E. 1-3.)

Budući da Biblija njeguje holističko razumijevanje čovjekove naravi, smrt ne razdvaja tijelo od duše da bi ova mogla nastaviti živjeti (besmrtnost duše). Naprotiv, smrt je kraj cjelokupnog života. Nijedna funkcija ljudskog života ne nadživljava smrt. Ovo holističko razumijevanje čovjekove naravi veoma je značajno za zdravstvenu njegu, socijalne službe, obrazovanje i ostale službe namijenjene potrebitima. To znači da pri pokušaju liječenja ili rješavanja određenog problema moramo voditi računa o cjelovitosti osobe. Tjelesne i duševne bolesti usko su povezane. U pravom odgoju moramo voditi računa o umu, srcu i tijelu. Moramo obratiti pozornost

na duhovne i umne poremećaje zajedno. Ukratko, biblijsko razumijevanje čovjekove naravi ima dalekosežne posljedice po kritične probleme s kojima se suočava naše društvo.

5. Smrt i sjećanje na život

Sjećanje drugih na život pokojnika jedan je od aspekata ljudskog života koji nadživljava smrt. Smrću dolazi kraj svemu što je povezano sa sadašnjim životom, ali će ostati sjećanje na jedan život, ne u materijalnim spomenicima umrlima, već u živom sjećanju koje neko vrijeme ostaje u mislima preživjelih, a zauvijek je pohranjeno u Božjem umu (Iz 49,15; Neh 13,14.22.31). Zato je sjećanje na osobnost i karakter pokojnika koji je živio i umro s vjerom u Boga, sačuvano u nadi da će smrt koja ga je pokosila i sama pasti u Božji posljednji dan, kad će Bog vratiti život svima kojima ga je ona oduzela (1 Kor 15,54-57). Karakter pokojnih, kako ga se sjećaju preživjeli i kako je sačuvan u Božjem umu, veza je između ovog i uskrslog života.

6. U očekivanju uskrsnuća

Nitko smrću, bio svetac ili grešnik, ne prima konačnu nagradu, spasenje ili propast. To mora čekati do uskrsnuća: "Dolazi, naime, čas kada će svi koji počivaju u grobovima čuti njegov glas, te izići iz njih: koji su činili dobro, na uskrsnuće – na život; koji su činili zlo, na uskrsnuće – na propast." (Iv 5,28.29; usp. Dn 12,2) Smrt svakako zapečaćuje sudbinu svakoga prema onome što je činio u životu, ali sami umrli su goli i neobučeni, odnosno nesvjesni ikakvih ljudskih aktivnosti, kao u snu, očekujući uskrsnuće, sud i nagradu (1 Kor 5,1-4.10; Heb 9,27). Zato sve što je povezano s vječnim životom ili smrću mora doći nakon uskrsnuća, bilo da se radi o uskrsnuću na život, kada će Božji sveti dobiti nepropadljivo tijelo i besmrtnost (1 Kor 15,52-54) i biti u vječnoj Božjoj prisutnosti (1 Sol 4,17), ili o uskrsnuću na smrt, koje donosi uništenje i vječno zatiranje onih koji su odbacili Božje spasenje (Mt 25,31-46; Otk 20).

Besmrtnost pripada samo Bogu (1 Tim 6,15.16). Nijedno ljudsko biće ne može imati ovaj dar, osim uvjetno (Post 2,7), niti može tvrditi da ga ima dokle god smrt vlada u svijetu (Rim 5,12). Pobjedom nad smrću Krist Isus, naš Spasitelj, navijestio je život i besmrtnost Radosnom viješću (2 Tim 1,10). Ukidanjem smrti na kraju sadašnjeg svijeta, kad se Krist vrati, Bog će udijeliti besmrtnost svojim svetima (1 Kor 15,51-55; vidi Uskrsnuće, I-III).

B. Smrt – podrijetlo, oruđa i utjecaj

Nakon razmatranja terminologije o smrti, definicije života i smrti, i prijelaza iz života u smrt, prelazimo na podrijetlo, oruđa i utjecaj smrti. Kako Biblija opisuje podrijetlo smrti, uzročnike koji su do nje doveli i prisutnost smrti u svijetu?

1. Podrijetlo smrti

Biblija pripisuje podrijetlo smrti grijehu. "Prema tome, kao što po jednom čovjeku ude grijeh u svijet a po grijehu smrt, tako smrt prijedne na sve ljude jer svi sagriješe." (Rim 5,12) Gledano na osobnoj razini, grijeh je zlo učinjeno Bogu (Ps 51,6; Lk 15,21). On je suprotan Bogu (Iz 1,2-6) i znači odvajanje od Njegovog karaktera "jer su svi sagriješili i lišeni su Božje slave" (Rim 3,23). Zato uzrok smrti možemo potražiti u osobnom sukobu između Boga i grešnika. (Vidi Čovjek, II. A, B; Grijeh, III. A, B.)

Prema Bibliji, sâm Bog je nakon stvaranja prvi put spomenuo smrt: "Sa svakoga stabla u vrtu slobodno jedi, ali sa stabla spoznajе dobra i zla da nisi jeo! U onaj dan u koji s njega okusiš, zacijelo ćeš umrijeti!" (Post 2,16.17) Izraz "zacijelo ćeš umrijeti" (hebrejski *mô??? tāmû???*) naglašava da je smrt neizbježna posljedica neposlušnosti.

Ovaj tekst iz Postanka 2 jako približava Boga, grešnika i smrt, iako ne nagoviješta neki uzročni odnos između Boga i smrti. Međutim, govoreći o mogućnosti smrti već u izvještaju o stvaranju, Biblija nas podsjeća da smrt nikada nije daleko od života. Premda laž kušača: "Nećete umrijeti!" (Post 3,4) sadrži primisao da je život nepobjediv jer dolazi od Boga, Biblija naučava drugačije kad kaže da je smrt za petama samog života koji je Bog stvorio. Stoga smrt možemo smatrati suprotnošću životu. Čak je i kušač (zmija), koji je čovječanstvu donio grijeh i smrt, isprva bio stvorenje koja je sam Bog stvorio (Post 3,1), da bi poslije postao oruđe smrti.

Ako podrijetlo smrti želimo ispitati još dublje, onda ga prema Bibliji ne moramo tražiti na suprotnom kraju svemira, daleko od Božjeg prebivališta, kako to tvrde neke drevne religije, već negdje sasvim blizu Njegova prijestolja. Tu je jedna zla sila odlučila okrenuti naopačke Božje životodavne aktivnosti. Nigdje Biblija ne potvrđuje neovisno postojanje "boga" smrti kao suprotnost Božjem životu, koji vlada u podzemlju na suprotnom kraju svemira kao bog Mot (u Siriji), Nergal (u Mezopotamiji), Oziris (u Egiptu) ili Had (u Grčkoj). Umjesto toga u pozadini Postanka 1–3 postoje događaji koji su se odigrali pred samim Bogom.

Prema 1. Ivanovoj 3,4.8 grešnici su bezakonici koji ustaju protiv načela i protive se Božjem vodstvu iskazivanjem svoje odanosti đavlu koji griješi od "početka". To se dogodilo na Nebu (Otk 12,7-9) u ratu u kojem su Mihael, Božji arkanđeo, i Njegovi pristaše ustali protiv mračnih đavoljih sila, Zmaja, stare zmije, Sotone, varalice. Premda je bio poražen (bačen na zemlju [r. 9]), đavao se pojavio kao onaj "koji ima vlast nad smrću" (Heb 2,14), sila koja je dovela grijeh i smrt.

Daljnje pojašnjenje elemenata ove složene slike koja podrijetlo bezakonja, grijeha i smrti pripisuje đavoljem djelovanju, nalazimo u Starome zavjetu. Lucifer, jedno od Božjih stvorenja, sjajna jutarnja zvijezda (Iz 14,12), prikazan je kao oholi babilonski kralj (r. 4) koji je ponižen do smrti u trenutku kad se uzvisuje iznad Boga i pokušava preoteti Njegovo nebesko prijestolje (rr. 13-15). Na sličan je način tirski knez (Ez 28,2), prikazujući jedno od Božjih savršenih stvorenja, poslan u jamu da umre sramotnom smrću (rr. 8.16-19) jer se pokazivao kao božansko biće pred samim Bogom (rr. 6.13.14). Stoga grijeh, i preko njega smrt, vuče podrijetlo od jednog između Božjih stvorenja iz Božje neposredne blizine, koje je počinilo bezakonje. On je potekao iz oholosti i pobune stvorenog bića protiv Stvoritelja. Tako je Božje stvorenje, Lucifer, postao đavao.

Nakon ovog izgnanstva od Boga, đavao je, djelujući kao zmija (Post 3,1) i Sotona (Job 1,6), uspio prevariti naše praroditelje pa je pomoću grijeha prisvojio ovaj svijet. Đavao je tvrdio da ima privremenu vlast nad životom i smrću, ali, kako je to Job ispravno zaključio, na kraju će njegov život ipak počivati u Božjim rukama (Job 1,21; 19,13-27).

Otkrivajući da smrt vodi podrijetlo od bića koje se nalazilo u blizini samog Božjeg prijestolja, Sveto pismo ne nagovještava da su grijeh i smrt na neki način dio božanske naravi. Sveto pismo ostaje dosljedno monoteizmu. Nema drugog boga, zlog ili dobrog po naravi, koji bi se natjecao s jedinim Bogom za vlast nad ovim svijetom. Ni u samom Bogu ne postoje dvije

sukobljene naravi, jedna dobra i izvor života, a druga demonska i izvor smrti. Sveto pismo ne govori ni o dualizmu prema kojem se dvije božanske sile, jedna dobra a druga zla, bore za vlast i gospodarenje svijetom. Nema mjesta bogoštovlju čiji je cilj oslobođenje od grijeha i smrti ugađanjem prijetećoj sili zla.

Unatoč tome što su potekli iz Božje blizine, za grijeh i smrt se nikad ne može reći da su potekli od Boga, od božanskog bića, već samo od stvorenja, Božjeg stvorenja koje je zabludjelo. Stoga nitko nema pravo optuživati Boga, davatelja života, da je uzročnik smrti. A On nije zane-mario grijeh koji je uzrokovalo jedno od Njegovih stvorenja. Naprotiv, uz veliku osobnu cijenu preuzima punu odgovornost za njega.

Nigdje borba između života i smrti na ovome svijetu ne bjesni jače nego pred samim Bogom. Otkrivenje 12,7-9 izvještava da je oko toga izbio pravi rat na Nebu, koji je doveo do poraza đavla i mnoštva drugih zlih stvorenja koja je Bog istjerao ispred sebe i čuva ih utamničene do suda (2 Pt 2,4). Zbog toga borba da nadvlada grijeh i smrt, koju je sam pokrenuo, nije Boga ostavila nedirnutu; On je u nju bio osobno duboko uključen i na kraju je prouzročila smrt Njegova Sina (Rim 5,6-11).

Zato zbacivanje đavla i njegovih anđela s Neba (Lk 10,18; 2 Pt 2,4; Jd 6; Otk 12,9) znači obećanje konačnog uklanjanja grijeha i smrti iz svekolikog Božjeg stvaranja (Otk 12,7-20,15). Ukratko rečeno, to što je grijeh potekao iz blizine Božjeg prijestolja ne znači da je Bog odgovoran za njegov nastanak, već da *preuzima* odgovornost za njega. Osim ovoga, Biblija ne daje druge podatke o podrijetlu "tajne bezakonja" (2 Sol 2,7) ili smrti. (Vidi Velika borba, I. B; II. A-E.)

2. Oruđa smrti

U svjetlu biblijskog nauka o podrijetlu smrti, smrt nikada ne možemo smatrati prirodnom, neizbježnom posljedicom Božjeg stvaranja i normalnim dijelom života. Biblija je prikazuje kao prekid života, neprirodnog uljeza, neprijatelja koji je upao na tuđi teritorij. Kad je zbog bezakonja grijeh prisvojio vlast nad ovim svijetom i cijelom ljudskom obitelji, smrt je nad svim živim bićima počela očitovati svoju moć.

Da bi zornije prikazalo kako smrt pokazuje ovu moć u svijetu, Sveto pismo detaljno govori o oruđima smrti. U trenutku kad su grijeh i smrt ušli u ljude, na Zemlji je nastavljena borba između dobra i zla koja je otpočela na Nebu. "Jer naša borba nije protiv krvi i tijela, nego protiv Poglavarstava, protiv Vlasti, protiv Vrhovnikâ ovoga mračnog svijeta: protiv zlih duhova koji borave u nebeskim prostorima." (Ef 6,12) Demonske sile, od kojih je prva đavao, služe se vlašću smrti i sve ljude drže taocima u sadašnjem svijetu (Heb 2,14.15). Poraziti ih može samo Gospodnja sila (Ef 6,10.11), a jedino nas Božja bojna oprema može zaštititi od gorućih strijela Zloga (r. 16).

U opisivanju oruđa koja se služe silom smrti na Zemlji, Sveto pismo rabi određene izraze:

a. **Sotona.** Najpoznatiji biblijski izraz za oruđe smrti je Sotona (Job 1,6-12; 2,1-7; 1 Ljet 21,1; Zah 3,1; Mt 16,23; Mk 1,13; Dj 26,18; Otk 20,2). Kad prvi put opisuje ovog nadnaravnog neprijatelja, Stari zavjet rabi riječ *haššāṭān*, "satan", s članom, i time ukazuje da je treba razumjeti kao titulu u značenju "tužitelj", "opadač", "kušač". U 1. Ljetopisa 21,1 i novozavjetnim tekstovima pojavljuje se kao imenica, Sotona, u značenju istovjetna s izrazom *diabolos*, "đavao" (Mt 4,1; Mk 1,13), stara zmija (*ophis*) i veliki Zmaj (Otk 12,9) te varalica naroda (20,2,3). U

Starome zavjetu ovo oruđe smrti imalo je pristup nebeskim bićima (Job 1,6; Zah 3,1), dok je prema Novome zavjetu izgubilo tu prednost (Lk 10,18.19; Otk 12,9). Ovdje je Sotona pali Božji neprijatelj, odlučan u namjeri da uništi Crkvu (Otk 12,9.10.13.14), koji čeka da bude uništen (20,2; usp. rr. 9.10).

b. Đavao (*diabolos*). Ovaj izraz, koji često nalazimo u Novome zavjetu, sinonim je za Sotonu. Đavao kuša, zavodi, ubija, izdaje, navodi na grijeh, napada, osuđuje i zapovijeda smrću (Mt 4,1-11; 13,39; Iv 8,44; 13,2; Ef 6,11; 1 Tim 3,6; Heb 2,14; 1 Pt 5,8; 1 Iv 3,8; Otk 2,10; 12,9; 20,2.10). On će biti uništen na svršetku svijeta (Otk 12,9; 20,10). Belijar, u značenju "beskoristan" (2 Kor 6,15), još je jedno ime za đavla, a primjenjuje se i na antikrista.

c. Demoni. Demoni (Mt 17,18; Lk 4,41), još nazvani nečisti ili zli duhovi (Mk 1,23; 5,2) i zli anđeli (Otk 12,7.8), oruđa su uništenja i smrti, često prikazani kao drugostupanjska oruđa povezana sa Sotonom i njemu odgovorna. Filistejsko božanstvo Belzebul (drugi je oblik Belzebub), doslovce "gospodar muha/gospodar nečisti", varijacija je imena kneza nad demonima i, svakako, samoga đavla (Mt 12,24; Mk 3,22; Lk 11,15).

d. Zmija. Premda je tvrdila da uljepšava život, zmija je zapravo postala oruđe smrti (Post 3,1; Otk 20,2); nazvana je "lukavijom" (hebrejski *ārûm*) od svih Božjih stvorenja. Zmija tako podmuklo preuzima ovu ulogu da je nastala trajna asocijacija između Sotone i zmije kao bića koje je na svijet donijelo grijeh i smrt (Otk 12,9; Post 3,13.14). Stoga je i zmija oštrije kažnjena od svih drugih stvorenja time što je osuđena da puže po trbuhu i jede prah (Post 3,14), simbol poraza i poniženja.

e. Levijatan i Rahab. Budući da su ih neki stari narodi smatrali pakosnim bogovima, Levijatan i Rahab pojavljuju se u Starome zavjetu (Iz 27,1; 51,9) kao simboli Božjih neprijatelja koji osujećuju Božje djelo i prijete Njegovom narodu. Oba su simbolički povezana s morem (morska zmija, morsko čudovište i slično) da pokažu kako su njihove aktivnosti opasne po život. Kontekst ulomaka u kojima se oni spominju pokazuju da se njihov poraz i uništenje podudara s Božjim otkupljenjem Njegovog naroda u posljednjoj borbi između dobra i zla (Iz 27,1; 51,9-11).

f. Pošast (*deber*) i kuga (*rešep*). Ovaj posljednji izraz javlja se kao pakosno božanstvo u ugaritskoj literaturi (*ršp*), ali se u Starome zavjetu nalazi samo na popisu po život opasnih nesreća (Pnz 32,24; Ps 78,48-50). Isto se može reći za *deber*, riječ koja nema nikakvo sveto značenje, već je samo ilustracija moguće smrtne božanske kazne. Zbog toga se pojavljuje u popisu koji obuhvaća zamke (kuge, odnosno pošasti), oluje, strijele, ljutice, zmije i zmaja (Ps 91,3-13). Nalazimo je kad je riječ o zlima u Egiptu (Izl 9,3; usp. 5,3). U Habakuku 3,5 oba oruđa prate Božji sud nad Njegovim neprijateljima.

Slika koja se javlja prikazuje vojsku zlih sila, fizičkih i duhovnih, koje udaraju na ovaj svijet i njegove stanovnike uništenjem i prijevremenom smrću. Biblija ne prikazuje smrt kao prirodan kraj života, već kao stalnu prijetnju životu, neizbježnu, ali koju moramo trpjeti, prihvatiti ili prigrliti. Ona je Božji neprijatelj na kojega Biblija upozorava: "Budite trijezni i bdijte: vaš protivnik, đavao, obilazi kao ričući lav, tražeći koga da proždere!" (1 Pt 5,8)

3. Univerzalnost smrti

Slično grijehu, i smrt potječe iz Božje blizine, a na ovaj svijet je došla zahvaljujući kušnji, prijeveri i uništenju. Sav život je odjednom njome zaražen. "Prema tome, kao što po jednom

čovjeku uđe grijeh u svijet a po grijehu smrt, tako smrt prijeđe na sve ljude jer svi sagriješiše.” (Rim 5,12) Zbog toga svatko tko se rađa kao čovjek mora iskusiti zagrljaj grijeha u životu i djelovanje strahovite moći smrti u ovom svijetu.

Biblijski izvještaj o padu u grijeh (Post 3; 4; 6) zorno opisuje proces širenja grijeha i smrti u svijetu. Počeo je s dvije osobe, muškarcem i ženom. Prvo iskustvo nakon pada izraženo je u Božjem pitanju, nakon čega je slijedila Njegova presuda. Pitanje: “Gdje si?” (Post 3,9) osobne je naravi i tiče se onih koji su se sakrili pred Bogom. Presuda: “Umrijet ćeš!” (2,17) isto je tako osobne naravi – to je pojedinačna smrtna osuda od koje nema bijega, izrečena je osobi koja je kriva pred Bogom. No grijeh i smrt ne mogu se zadržati u pojedincu jer je sama čovjekova narav ukaljana grijehom i postala je “palom”, odnosno oštećenom.

Postanak 4 opisuje svakidašnji život u prvoj ljudskoj obitelji i pokazuje kako su se grijeh i smrt proširili u horizontalnom smjeru čim je brat ubio brata. Grijeh i smrt sada otkrivaju društvenu dimenziju na koju je ukazivalo drugo pitanje nakon kojega je slijedila druga presuda. Pitanje “Gdje ti je brat Abel?” društvene je naravi i tiče se neposrednih članova male društvene skupine, obitelji. Presuda “Vječni ćeš skitalica na zemlji biti!” (r. 12) odnosi se na društvo koje se raspalo na svojoj temeljnoj razini – najbližoj obitelji.

Postanak 4,23 bilježi drsku pjesmu koju Lamek pjeva pred svojim ženama o tome kako je mladića ubio kao odmazdu za sitan prekršaj. Život je postao jeftin, a smrt svuda prisutna. Grijeh i smrt provalili su u čitav ljudski rod, odnosno čitav svijet (Post 6,1-8). Mnogo kasnije prorok je ovako objasnio prožetost smrću: “Svako je tijelo trava, ko cvijet poljski sva mu dražest. Sahne trava, vene cvijet, kad dah Jahvin preko njih prođe. Doista, narod je trava.” (Iz 40,6.7)

Ne zadovoljavajući se širenjem u horizontalnom smjeru, grijeh se proširio i vertikalno, u dubinu i visinu, i s njim je došla smrt. Život pojedinca od kolijevke do groba zaražen je grijehom i podložan prokletstvu grijeha (Ps 51,5-7). Društvo kao cjelina na posebno težak način strada od grijeha i smrti (Iz 1,6), a pustoš i smrt prijete ljudima, zemlji i institucijama (rr. 7-9; vidi Grijeh, IV. A–K).

Dok istražujemo uzrok smrti, Sveto pismo nas vraća na prvu pobunu stvorenja protiv Boga, na prvotnu tajnu bezakonja (2 Sol 2,7), prije nego što su je iskusili ljudi. No naše nas ispitivanje uzroka grijeha isto tako upućuje na kušnju i pad prvih ljudi kao i na njihov utjecaj na ljudski rod i naš svijet. Odgovor na prvo pitanje je filozofsko i povijesno. Smrt ima izvor koji se može odrediti u vremenu, prije stvaranja, i u prostoru, u Božjoj blizini (Iz 14,12-14).

Odgovor na drugo pitanje podsjeća nas da je izvor smrti i u ljudskom iskustvu, u padu u grijeh nakon kojeg je slijedila naša trajna pobuna protiv Boga (Iz 1,2-6). Zbog toga uzrok smrti nalazimo u Božjem iskonskom protivniku koji je umjesto svjetla odabrao tamu, ali isto tako priznajemo da je i ljudski rod postao Božjim neprijateljem. Biblija ovo opisuje kao otpad od milosti i protjerivanje iz Božje životodavne prisutnosti, prikazane stablom života (Post 3,22-24).

Budući da su prva ljudska bića bila stvorena bez grijeha, savršena, na Božju sliku i Njemu slična (Post 1,26.27), slijedi da je pad u grijeh ozbiljno narušio ovu božansku sliku. Ovu narušenu Božju sliku imaju sva ljudska bića zato što su rođena na ovome svijetu, sagriješila su i postala dionici smrti (Rim 5,12). Pa ipak, kao što razbijeno zrcalo još uvijek odražava neku sliku, nesavršenu ali još uvijek prepoznatljivu, tako pala ljudska bića još uvijek odražavaju sliku

Boga, svojeg Stvoritelja, nesavršenu, ali još uvijek prepoznatljivu. Sveto pismo potvrđuje ovu žalosnu misao već u izvještaju o padu (Post 3) u prvom obećanju o otkupljenju (r. 15) – obnavljanju Božje slike u Njegovom stvorenju. U međuvremenu je svijet postao poprištem duhovnog rata, borbe između života i smrti radi produžetka postojanja ljudske vrste (rr. 14-19). Tako je otpad od milosti, koji je narušio Božju sliku, otuđio čitav ljudski rod od Boga i doveo do osude i smrti svih (Ef 4,18; Rim 5,12). No zahvaljujući daru Božje milosti, besplatno ponuđene svakome tko vjeruje u Isusa Krista, ova je unakažena slika obnovljena tako da vodi vječnom životu (Rim 5,15-21; vidi Spasenje, I–IV; Velika borba, II. E).

C. Stanje umrlih

Širenje grijeha i smrti na cijeli svijet dovelo je do toga da je smrt u životu čovjeka postala prisutna i uobičajena. Kao nedobrodošli gost koji često dolazi u posjet, smrt smjelo ulazi u naše obitelji da nam otme voljene. Ovo otvara pitanje o stanju umrlih i ostavlja one koji ostaju u tuzi zbog gubitka, sa žalosnom zadaćom da svoje pokojnike vrate zemlji na način koji je u skladu s biblijskim razumijevanjem smrti.

1. Pokop i grob

U Bibliji nalazimo malo informacija o sahranama i pogrebima. Od posebnih običaja možemo zamijetiti uobičajeno sklapanje očiju umrlome (Post 46,4), možda zato da se smrt prikaže kao spavanje (I. C. 4). Obitelj grli tijelo (50,1) i priprema ga za ukop, vjerojatno odmah, budući da se nisu vršile pripreme za očuvanje tijela.

Tijelo pokojnika bilo je potpuno odjeveno ili umotano (Mt 27,59; Iv 11,44); ratnici su bili pokapani s njihovim oružjem (Ez 32,27), a u novozavjetna vremena posmrtnoj odjeći dodavane su mirodije (Iv 19,49.50). Balzamiranje, spomenuto samo u dva slučaja, Jakova i Josipa (Post 50,2.26), čini se da je slijedilo egipatski običaj (r. 3). Izgleda da je i uporaba lijesa (r. 26) bio egipatski običaj. Spaljivanje, kao u slučaju kralja Šaula i njegovih sinova (1 Sam 31,12), nije bilo uobičajeno (usp. 1 Ljet 10,12 gdje je izostavljeno kremiranje Šaula, i Am 2,1 gdje se osuđuje spaljivanje ostataka iz kraljevskih grobova).

Obično se tijelo sahranjivalo u podzemnu jamu ili grob (Jš 24,32), možda u prirodnu ili usječenu špilju (Post 23,8.9; 50,5; Mt 27,60) ili neku grobnu komoru (1 Kr 14,31). Uobičajena hebrejska riječ za grob (*qeber*) jednostavno označava iskopanu ili usječenu jamu u zemlji, dok grčka riječ (*mnēmeion*) nagoviješta pojam spomenika pa se odnosi na oznaku, natpis i čak na građevinu u koju se stavlja pokojnik. U kasnijim razdobljima, a posebno u novozavjetno vrijeme, prakticiralo se drugo sahranjivanje kostiju u žare (urne, male posude od kamena ili gline).

Čini se da su siromašni ljudi bili pokapani u obične grobove (2 Kr 23,6; Jr 26,23), dok su si imućni mogli priuštiti ukrašene grobnice (Iz 22,16), možda sa spomenikom (2 Sam 18,18). Neki su grobovi pripadali obitelji pa je umirući mogao izraziti želju da ga pokopaju u grob njegovih predaka (Post 49,29-33; Suci 8,32; 2 Sam 19,38). Zato je bilo moguće očistiti velike grobove od starih ostataka i ponovno ih uporabiti.

Tugovanje za umrlim bilo je popraćeno pripremama za pokop, paranjem haljina (Post 37,34), oblačenjem kostrijeti (2 Sam 3,31), sipanjem praha po glavi (Jš 7,6) i naricanjem (Lk 8,52). Ponekad je ispjevana kraća ili duža tužbalica kojom se izražavala bol, tuga i gubitak (2

Sam 1,17-27; Jr 22,18). Biblijsko razumijevanje smrti prirodno pridonosi općem nedostatku propisanih pogrebnih obreda i pokazuje zamjetnu ekonomičnost u obredu vezanom uz pokope (Post 23,2, 37,34; Pnz 34,8; 1 Sam 25,1; Jr 22,18; Mt 9,23; Lk 23,55–24,1). Drugi su obredi u Svetome pismu, povezani s drevnim pokopima, bili zabranjeni (Lev 19,27.28; Pnz 14,1). Doticanjem pokojnika čovjek bi postao nečist (Br 5,2; 19,11-19); za svećenike su vrijedila dodatna ograničenja (Lev 21,1-4.10-12).

Biblija povlači jasnu crtu između života i smrti, između živih i mrtvih. Ove su dvije strane razdvojene, među njima nema dodira niti je dopušteno prijeći ovu crtu. Sahrana i pokop ostaju uredne, dostojanstvene i jednostavne ceremonije za odlaganje tijela, dok se preživjeli prisjećaju života i žale zbog njegova gubitka.

2. Predio smrti

Biblija gotovo nema što reći o mrtvima nakon pokopa, jer prema biblijskom razumijevanju ljudske naravi umrli ne mogu postojati ako u tijelu nema života. Zato Biblija govori o pokopanima samo slikama koje ukazuju na potpuni gubitak života.

Tako prikazuje umrle kao nedavno preminule koji su se pridružili svojim precima ili počivaju u grobu (Post 15,15; 1 Kr 14,31). Izreke 2,18 i 5,5 opisuju put u grob kao spuštanje prema smrti, put u *š'ol*. Na drugim mjestima prikazuje se slika odaje u kojoj vreba smrt (7,27; 9,18) i grada koji ima vrata kroz koja umrli mora proći (Job 38,17; Iz 38,10). Smrt je obilježena turbanošću, mrakom i sjenama (Job 10,21.22; Ps 143,3), prahom (Ps 7,6; Post 3,19) i tišinom (Ps 94,17) uz prisutnost crva (Iz 14,11).

Više izraza opisuje predio smrti. *Š'ol*, koji vjerojatno označava pustoš, bezvrijedno mjesto, simbolički je prikaz groba (Post 37,35; 1 Kr 2,6; Izr 1,12). Pred njegovim vratima (Iz 38,10) ili ustima (Ps 141,7) žive oni koji su blizu smrti, koje će progutati njegov nezasićen apetit (Iz 5,14; Hab 2,5) ili će biti uhvaćeni u njegove zamke (2 Sam 22,6; Ps 18,6). Bez božanske intervencije nema povratka. Izrazi paralelni *š'olu* jesu *'eres tahtîl*, "podzemni kraj" (Ez 31,14); *abaddôn*, "mjesto propasti" (Job 26,6; Ps 88,12; Izr 15,11) i *šahat*, "jama" (Iz 38,17; Ps 16,10).

Novozavjetni izraz *hadēs*, preveden kao "predio mrtvih" ili "podzemlje" (Lk 10,15; Dj 2,27.31; Otk 1,18; 20,13.14), u potpunosti odgovara starozavjetnom izrazu *š'ol*.

Popularno vjerovanje prema kojem je *hadēs* posredno mjesto kazne koja očekuje nepravedne kad umru, poznato je iz popularne židovske priče koju nalazimo u palestinskom Talmudu, a mogla je potaknuti Isusa na usporedbu o bogatašu i Lazaru (Lk 16,19-31; usp. Jeremias 183-187). Prema toj priči neki se bogati sakupljač poreza nakon pokopa našao u hadu tražeći vodu da ugasi žeđ, dok je siromašni učitelj, čiju smrt gotovo nitko nije ni zapazio, stigao u raj. U priči je sve usmjereno na had kao prolazno mjesto čišćenja. Međutim, prilagodivši je za svoju nakanu, Isus je izokrenuo njezin zaključak o hadu i pretvorio je u usporedbu o moralnoj odgovornosti u ovom životu, prije nego što smrt zapečati čovjekovu sudbinu. Isključivši rasprostranjeno vjerovanje o drugoj prilici u *hadēsu*, da se tamo kao čistilištu srede stvari, Isus je obnovio izvorno biblijsko razumijevanje *hadēsa* u smislu *š'ola*, "groba". Za Isusa nije postojao nauk o čistilištu.

Naglašavanje smrti kao kazne za nepravednost dobilo je dodatan zoran prikaz u riječi *gehena* (grčki *geenna*; hebrejski *gē'hinnom*). Dolina južno od starog Jeruzalema, u koju se bacalo

smeće i koja je bila određena za štovanje Moleka (2 Kr 23,10; Jr 7,31.32), postala je vezana uz smrt i kaznu i u Novome je zavjetu uglavnom prevedena kao "pakao" (Mt 5,22.29.30; 23,15; Mk 9,43-47; Jak 3,6). Međutim, ona ovdje označava sudbinu kao i mjesto, naime, smrt koja proistječe iz nepravednosti.

Prema tome, područje smrti označeno je različito kao *š'ol*, *hadēs*, *geenna* i pakao. Svaki od ovih izraza odnosi se jednostavno na grob u kojem su sahranjeni umrli. Po svojem karakteru grob, predio smrti, znači pojam koji je potpuno suprotan Božjoj vladavini (Ps 139,8) i mjesto iz kojeg se smrtnici ne mogu vratiti (Job 17,11.16). Čovjek ulazi u "predio" smrti sam i ne može se iz njega vratiti prije uskrsnuća.

3. Stanje umrlih

Biblija pjesničkim jezikom zorno prikazuje predio smrti. Kad babilonski kralj ulazi u grob, *š'ol* "budi sjene, sve zemaljske mogućnike ... sve kraljeve naroda" (Iz 14,9). Takvi su biblijski opisi stanja mrtvih simbolični, kao i govor čempresa i cedrova (r. 8) te ležaj od truleži i pokri-vač od crva (r. 11). Ovakve slike o stanju u smrti naglašavaju zaključak da u smrti prestaju svih uobičajeni životni procesi kakve mi poznajemo. U smrti prestaje rad, a time i nagrada (Prop 9,5). Nestaje ljubav, mržnja i zavist, zajedno s udjelom u životnim zbivanjima (r. 6). Više nema umovanja, spoznaje ni mudrosti (rr. 5.10). Mrtvi ne mogu stvarati planove (Ps 146,4) pa nema-ju ni sjećanja (Ps 6,5; Prop 9,5), niti hvale Boga nakon što umru (Ps 88,11.12; Iz 38,18). Mrtvi ostaju u grobu (Dj 2,29.34).

4. Smrt kao san

Od svih spomenutih slikovitih opisa stanja umrlih, Biblija se u opisu stanja u smrti najra-dije služi metaforom sna (Pnz 31,16; 1 Kr 2,10; Job 14,12; Dn 12,2; Mt 9,24; 27,51.52; Iv 11,11; Dj 7,60; 1 Kor 15,18.51; 1 Sol 4,13). Ova izvrsno pogođena metafora, koju stalno nalazimo u Bibliji, privukla je posebnu Isusovu pozornost u izvještaju o Lazarovu uskrsnuću. Izvještavajući o najneobičnijem čudu koje je Isus ikada učinio, naime, uskrsivanju osobe čije se tijelo počelo raspadati, ovaj je događaj posebno poučan. Isus je prije svega učitelj, a onda čudotvorac. On uči svoje zbunjene prijatelja o Božjoj životodavnoj sili, o svojoj vlastitoj smrti i uskrsnuću, naravi smrti i nadi u uskrsnuće (Iv 11,1-44).

Kako se odvija radnja događaja, Isus prvo informira svoje učenike da "prijatelj Lazar spava", na što oni s radošću izražavaju uvjerenje da je Lazar na putu ozdravljenja. Kad ustanove da je Lazar zapravo mrtav, Toma mračno odgovara: "Hajdemo i mi da umremo s njim!" (r. 16) Isus je očito prvo uporabio blagu sliku sna da bi ublažio udarac koji će Lazarova smrt nanijeti njegovim prisnim prijateljima i da bi buduće čudo uskrsnuća razumjeli kao buđenje iz sna. Stanje sna, očito besvjesno, dobro oslikava stanje u smrti. Osim toga, nakon sna obično slijedi buđenje, što je zoran prikaz uskrsnuća mrtvih (r. 23).

Lazarovo uskrsnuće ključni je element Ivanova evanđelja, jer označava bojišnicu između Krista i Njegovih protivnika. Krist je jasno ukazao na svoju misiju (rr. 40-42), dok su Ga Nje-govi protivnici čvrsto odlučili ubiti (r. 53).

Smrt, ta prirodna posljedica grijeha, ostaje neizbježnom sudbinom ljudskih bića. Konač-nost smrti naglašena je raspadanjem tijela četvrtog dana. Nema života; prestalo je postojanje.

Ali Lazar spava, čeka da ga sâm Bog probudi. Metafora sna kojom je prikazana smrt tako istodobno ukazuje na konačnost smrti i na mogućnost uskrsnuća. Ona je temelj Kristovog nauka.

Od svih biblijskih metafora stanja u smrti, ova o snu je najvažnija jer nam omogućuje da smireno i prirodno govorimo o smrti kako ne bi ne strašila one koji ostaju. Ona prikazuje događaj umiranja kao prijelaz u besvjesno stanje u kojem prestaju sve normalne umne funkcije kao što su razmišljanje, planiranje, voljenje, nadanje i vjerovanje (usp. Prop. 9,5.6.10; Ps 88,4-8). Simbol sna odlično ilustrira biblijsko razumijevanje smrti i njezinu ideju uskrsnuća kao kad se budimo iz sna (1 Sol 4,15-18).

D. Okultizam i spiritizam

U klasičnim grčkim spisima jasno je izraženo vjerovanje u život nakon smrti; to je bilo vrlo popularno vjerovanje na starom Bliskom istoku. Događaj sa Šaulom i vračarom u En Doru (1 Sam 28,3-19) te mnogi izraelski grobovi koji sadrže lončariju namijenjenu za uporabu mrtvima, pokazuju da ovo vjerovanje nije bilo potpuno nepoznato među starim Izraelcima. No Biblija otvoreno osuđuje takvu ideju. Zato pokušaje da se putem okultizma, spiritizma ili preko medija komunicira s mrtvima osuđuje kao praznovjerje kojemu se treba odlučno oduprijeti (Izl 22,18; Lev 19,31; 20,6.27; Pnz 18,9-13; Iz 8,19.20 [ovaj tekst nije ispravno preveden u KS i JB]). Neobičan događaj sa Šaulom i ženom u En Doru opisuje kraljeve očajničke pokušaje da pomoću medija uspostavi vezu s umrlim prorokom Samuelom. Događaj jasno pokazuje da je Šaul u to vrijeme patio od umnog poremećaja (1 Sam 19,9-17; 28,3-10), da je preko mrtvog Samuela pokušao pitati Boga za savjet kad mu Bog nije odgovorio preko sna, preko Urima ni preko živih proroka (1 Sam 28,6). Očito je razgovarao samo sa ženom u En Doru koja je bila medij. Iz konteksta je moguće zaključiti da je samo on, a ne žena u En Doru, tvrdio da u prikazi prepoznaje Samuela, jer je samo žena bila u stanju nešto vidjeti. "Duha" koji je izišao iz zemlje, a kojega žena opisuje kao boga nalik na starca zaogrnutog plaštem, Samuel u međuvremenu prepoznaje, po ne baš njezinom detaljnom opisu, kao onoga koga traži, naime Samuela (rr. 11-14). Ukratko, izvještaj o ovom događaju ne sadrži dokaz o stvarnoj prisutnosti mrtvog proroka.

Što je još važnije, Šaul iz ovog susreta nije saznao ništa što već ne bi znao iz ranijih poruka koje mu je Samuel upućivao dok je još bio živ (r. 17; usp. 1 Sam 15,23.27.28). Tih se poruka Šaul bojao i nadao se da će biti opovrgnute. Sotonski element u ovoj priči jest lažna misao da čovjek preko spiritističkog medija može od mrtvih dobiti inače nedostupne informacije. Ovaj starozavjetni događaj odlučno osuđuje personificiranje umrle osobe kao beskorisnu prijevaru i kao djelo demonskih oruđa potpomognutih medijem. Od mrtvih se ne može dobiti nikakva informacija, jer oni ne znaju ništa (Prop 9,5.6).

U svjetlu ovog temeljnog načela sada možemo razmotriti neobične biblijske opise o stanju mrtvih, svjesni da se radi o metaforičnom jeziku koji opisuje prestanak ljudskog života nakon smrti. Na primjer, Biblija govori o umrlima kao sjenama (*r'pā'im*) koje nisu u stanju živjeti i komunicirati s Bogom i ljudima (Ps 88,11; Izr 2,18.19; 21,16; Iz 26,14). Izraz *r'pā'im*, "sjene", ne označava kvalitetu postojanja, kako bi to prikazivala "duša" (*nepēš*) ili "duh" (*rūah*). Ovom se riječju nigdje ne opisuje neko biće za koje bi se moglo reći da živi na bilo koji način povezano s normalnim ljudskim životom. Smrt, stanje *r'pā'im*, ukazuje na odsutnost svake svijesti. Umjesto da bude prikaz duhova koji navodno imaju minimum života u smrti, *r'pā'im* sadrži

sve poznate značajke mrtvih. Oni ne znaju ništa (Prop 9,5). Ne mogu govoriti ni hvaliti Boga (Ps 6,6; 88,12; 115,17), njihovo umovanje i planiranje je prestalo (Ps 146,4), ne osjećaju Božju prisutnost (Job 7,21) i nemaju nade (Iz 38,18).

E. Neobični novozavjetni ulomci koji govore o smrti

S obzirom na biblijsko razumijevanje života i smrti, nekoliko tekstova izaziva neobična pitanja. Međutim, kratak pregled težine dokaza ukazuje na temeljni sklad s biblijskim razumijevanjem da duša nije besmrtna. Za temeljitije ispitivanje ovih ulomaka čitatelj treba pogledati u komentare.

1. Luka 23,43

Na prvi pogled ovaj kratki redak izgleda problematičan. “Zaista, kažem ti, danas ćeš biti sa mnom u raju!” Ako ga čitamo tako kako je napisan na našem jeziku, ovaj redak tvrdi da je Isus pozvao drugog razbojnika na križu da ga tog dana prati u raj, što bi ukazivalo na nastavak postojanja duše nakon smrti. No značenje se ozbiljno mijenja ako stavimo stanku (ili zarez) iza riječi “danas”. U tom slučaju Isus obećava: “Zaista, kažem ti danas”, a to je sadašnje obećanje budućeg ulaska u vječni život. Na nesreću, najstariji grčki rukopisi nemaju interpunkcije pa ovaj redak moramo ispitati u okviru konteksta da bismo odredili njegovo točno značenje. Nkana retka je jasna i jednostavna: ponuditi spasenje razbojniku koji se kaje. I drugi je razbojnik zatražio izbavljenje, ali bez pokajanja i priznavanja Krista (r. 39). Zato ga kori razbojnik koji se kaje (r. 41). Ovdje nema govora o vječnoj nagradi ili kazni, o odlasku na nebo ili u pakao. Namjesto toga, predmet teksta o kojemu je riječ jest spasenje ove trojice u dan velike nevolje. U svojem odgovoru Isus je ponudio trenutačnu sigurnost spasenja razbojniku koji se kajao.

Vrijedno je zapaziti da je razbojnik skromno zamolio Krista da ga se sjeti kada dođe u svoje kraljevstvo, na što mu je Isus ponudio da Ga prati u raj (spasenje). I u ovom se slučaju na prvom mjestu radi o samom predmetu, a ne vremenu vezanom uz razbojnikovu molbu i Isusov odgovor. Očito je Isus znao da On sâm tog ni sljedećeg dana neće ući u svoje kraljevstvo (Iv 20,17), ali je ipak želio svojem novom prijatelju “danas” dati sigurnost spasenja. Zato Luka 23,43 govori o sigurnosti spasenja, a ne o ulasku u kraljevstvo u dan smrti.

2. 2. Korinćanima 5,1-10 i Filipljanima 1,19-26

Ova dva Pavlova ulomka samo na prvi pogled izgledaju problematičnima, jer se čini da smrt smatraju važnijom od života zato što će smrt vjerne dovesti u posebnu, neposrednu zajednicu s njihovim Gospodinom. No pomnije ispitivanje ovih tekstova pokazuje drugačiju perspektivu, sukladnu s ostatkom Biblije.

Apostol dijeli čovjekov život u tri faze. Prva, koja se sastoji od sadašnjeg života u tijelu, prikazana je zemaljskim šatorom u kojemu živimo i radimo ili u koji smo obučeni (2 Kor 5,1.2; Fil 1,22.24). Druga faza, smrt, prikazana je golotinjom, stanjem neodjevenosti (2 Kor 5,3.4). Apostol želi izbjeći ovu fazu doživljavanjem preobraženja (1 Kor 15,51-57; 2 Kor 5,4), jer je golotinja nezgodno stanje u kojem svojom službom ne može koristiti Crkvi (Fil 1,24). Na drugim mjestima apostol višeput govori o smrti kao snu, pa tako tvrdi da je smrt neaktivno razdoblje čekanja, mirovanje tijekom kojega ne može koristiti Crkvi, a ne uživa ni u prisutnosti svojega

Gospodina (1 Kor 15,6.51; 1 Sol 4,14). Treća je faza prikazana kao život nakon uskrsnuća i ilustrirana je zgradom, kućom koja je načinjena Božjim rukama (2 Kor 5,1). Jasno je da je ova faza konačna apostolova težnja jer će ga dovesti u Gospodnju blizinu (rr. 6.8; Fil 1,23).

Budući da je treća faza odvojena od prve zemaljske faze samo nesvjesnim snom u kojem pokojnik ne osjeća protok vremena, prirodno je da su u tekstu ove dvije faze stavljene jedna uz drugu (Fil 1,23). Samo će uskrsnuće od mrtvih ili preobraženje živih, a ne smrt, apostola dovesti do posljednje faze. Iz već navedenih razloga on radije ne bi umro (da bude gol) kad bi mogao izabrati preobraženje, premda će, naravno, iz Božjih ruku prihvatiti bilo život, bilo smrt da, bilo da živi ili umre, njegovo svjedočenje i služba budu ojačani (2 Kor 5,9; Fil 1,20-25). Što se tiče smrti, stanja nagosti, apostol se pridružuje biblijskom stavu i prema njoj izražava prijezir te se nada da će doći dan kad će "život progutati ono što je smrtno" (2 Kor 5,4; vidi Uskrsnuće, I. A. 2. a).

3. 1. Solunjanima 4,14

Upravo spomenuti tekstovi pomažu nam protumačiti druge koji naizgled govore o nekom postojanju nakon smrti, a prije uskrsnuća Božjih svetih. U 1. Solunjanima 4,14 čitamo da Bog one koji su umrli privodi s Kristom. Problematično pitanje odnosi se na svete koji su umrli i koje Bog privodi s Kristom. Oni neće pratiti Krista s Neba na Zemlju, već će ustati iz groba da Krista prate na Nebo, kako je to vidljivo iz konteksta (usp. 1 Kor 6,14; 2 Kor 4,14). Pitanje u ovom ulomku odnosi se na one koji su umrli (ili se boje umrijeti) u adventnoj nadi. Hoće li njima biti lošije nego onima koji su živi i čekaju povratak svojega Gospodina? Apostol hrabri žive koji se boje umrijeti prije drugoga Kristovog dolaska (1 Sol 4,15), i kaže da će oni koji su umrli u adventnoj nadi prvi uskrsnuti da sretnu svojega Gospodina, prije nego što se pobrine za one koji još žive (rr. 16.17). Zato okupljanje Njegovih svetih na kraju vremena slijedi nakon njihova uskrsnuća od mrtvih i prethodi preobraženju živih. (Vidi Otkrivenje, I. A. 2. a.)

4. Hebrejima 12,23 i Otkrivenje 6,9

Dva teksta govore o "duhovima" i "dušama" kao da su osobe koje su umrle. U prvome nalazimo izraz "dusima savršenih pravednika" (Heb 12,23 – JB), a drugi govori o dušama pod žrtvenikom, zaklanima "zbog riječi Božje i zbog svjedočanstva koje su držali" (Otk 6,9). Oba teksta, svaki na svoj način, rabe simbolički jezik.

U prvom slučaju apostol pravi razliku između dviju skupina: izvornih Hebreja koji su pristupili Sinajskoj gori (Heb 12,18.19) i Hebreja kršćana, kojima je upućena poslanica i koji su pristupili gori Sionu (r. 22). Oni su pozvani da pristupe Božjem prijestolju gdje Krist služi kao Veliki svećenik (Heb 4,16). Među onima koji su se okupili na Sinajskoj gori, simbolički predstavljajući Božju crkvu ili nebeski Jeruzalem, nalaze se bezbrojni anđeli, prvorođenci upisani na nebesima, Bog, naš sudac i usavršeni pravednici. Kao onaj prvi skup na Sinajskoj gori (Heb 12,18-21), ovaj drugi skup na gori Sionu sastavljen je od Božjih svetih, anđela i ljudi, i hebrejskih kršćana, prvorođenaca vjerom po novome savezu čiji je posrednik Isus. To nisu bestjelesni sveti, već stvarni ljudi koje apostol poziva: "Pazite da ne odbijete onoga koji vam govori!" (r. 25)

Drugi ulomak simbolički opisuje događaje pod petim pečatom (Otk 6,9-11). On izvješćuje o sudbini kršćanskih mučenika koje Bog još nije osvetio zbog njihove prolivene nevine krvi.

Kao krv nevinog Abela, koja viče Bogu za pomoć (Post 4,10), tako i krv ovih mučenika, simbolički govoreći, viče Bogu da se zauzme za njih. Slika krvi koja govori poznata je u Bibliji (usp. Heb 12,24). Riječ je o glasu života koji je prikazan tom krvlju, životom koji je oduzet ili dan proljevanjem krvi. On može govoriti o pravdi i osveti (u slučaju Abela i svetih pod žrtvenikom) i o milosti i oprostima (u Kristovom slučaju). Upravo ova krv, život oduzet nevinim mučenicima, a ne bestjelesne duše, viče ispod žrtvenika da Bog donese pravdu na zemlju. Odgovor dolazi uz dvostruku potvrdu. Prvo, oni dobivaju bijelu haljinu, što pokazuje da ih Bog nije zaboravio, da ih je zaogrnila Kristova pravednost i da neće biti ostavljeni prigodom uskrsnuća (usp. 1 Sol 4,15). Drugo, rečeno im je da čekaju (jer još ostaju dva pečata koja treba otvoriti) i počinu još malo vremena u svojim grobovima (Otk 5,11). U ovom simboličkom prikazu nade u uskrsnuće koju su njegovali davno umrli, smrt ne igra nikakvu aktivnu ulogu, već moraju strpljivo čekati na vrijeme koje je Bog odredio. To potvrđuje biblijski nauk da mrtvi počivaju u grobovima dok ne budu pozvani da iziđu u vrijeme uskrsnuća.

F. Uskrsnuće i nestanak smrti

Dosad smo razumjeli da smrt nije neki prirodni prijelaz u čovjekovu životu, već sila koja vlada životom, čini mu kraj i razara ga. Smrt također donosi kaznu za grijeh, čak i od Božje ruke. Pa ipak, ona ostaje neprijatelj životu i Bogu. Zato konačnom nestanku smrti prethodi uskrsnuće kojim će biti skršena moć smrti. To opet dovodi do kraja smrti i njezinog uništenja. (Vidi Drugi dolazak, I. G. 1-3; Uskrsnuće, I, II; Nova Zemlja.)

1. Vladavina smrti

Pri opisivanju vladavine smrti Biblija personificira smrt kao postojanje, vladavinu i silu na koju se u ovom svijetu mora računati. "Ali je smrt vladala od Adama do Mojsija" (Rim 5,14) i "prekršajem jednoga i posredovanjem jednoga zavlada smrt" (r. 17). To što je smrt zavlada, znači da vlada sadašnjim svijetom i njegovim stanovnicima. Jeremija govori o smrti kao neprijatelju koji ima moć da u čovjekov život upadne svugdje, po svojoj volji i bez obzira prema žrtvama. "Smrt se ušulja kroz prozore naše, uđe u dvorište naše, djecu našu pokosi nasred ulice, mladiće nasred trgova." (Jr 9,20) Smrt pokazuje svoju moć preko grijeha (Rim 5,17) i đavla (Heb 2,14) i nameće je svim ljudima jer su svi sagriješili (Rim 5,12.13). Zbog toga "nitko ne može ... gospodariti nad danom smrtnim" (Prop 8,8).

2. Smrt kao kraj života

Premda vladavina smrti prečesto uzrokuje neprirodan prekid života, kao u slučaju smrtnih bolesti, kobnih nesreća ili smrtnih kazni, ona također čini kraj životu koji je istekao procesom starenja – što je sam po sebi blag oblik smrti.

U starosti od 175 godina "Abraham preminu, umrije u sretnoj dobi – star i pun godina – te bi pridružen svojim precima" (Post 25,8). Učeci Joba o pravednom životu, Elifaz mu je obećao: "U grob ti ćeš leći kada budeš zreo, kao što se žito snosi kad dozori." (Job 5,26) Kad je Jakov ponovno sreo svojeg omiljenog sina Josipa, rekao je: "Sada, pošto sam rođenim očima vidio da si još živ, mogu umrijeti." (Post 46,30) Preporučivši se Kristu, apostol Pavao je uskliknuo: "Za mene je uistinu život Krist, a smrt dobitak." (Fil 1,21)

Ovi i drugi ulomci ukazuju na to da Biblija smrt priznaje kao odlazak, prirodni kraj života, a ako je život bio dug i težak, čak i kao dobrodošlo oslobođenje. Biblija često izvještava o smrti na vrlo nezainteresiran način, jednostavno kao o kraju nečijeg života. To odgovara današnjem pojmu "mirenja sa smrću", jer je neizbježna i jer je moramo prihvatiti na ovaj ili onaj način. Poziva li nas Biblija da se "pomirimo sa smrću"?

S izuzetkom u Filipljanima 1,21, gdje apostol izražava potpunu predaju Kristu u životu i smrti, navedeni primjeri mirne smrti zapravo usmjeravaju pogled na životna postignuća, a ne na smrt i stoga ih ne treba tumačiti kao stav prihvaćanja smrti.

Preciznije razumijevanje biblijskog gledišta o smrti u staro doba zahtijeva da pozornost usmjerimo na pustošenje koje starenje unosi u život. Ovdje odmah postaje jasno da čekanje na smrt, čak i nakon dobro iskorištenog života, nije ni poželjno ni zadovoljavajuće. Zato "zbroj naše dobi sedamdeset je godina, ako smo snažni, i osamdeset; a većina od njih muka je i ništavnost: jer prolaze brzo, i mi letimo odavde" (Ps 60,10).

Ovaj tekst upozorava i na često problematičnu neaktivnost pri kraju života. Možda je najzanimljiviji ulomak iz Propovjednika 12, koji sadrži žalosno priznanje jednog starca: "I sjećaj se svoga Stvoritelja u danima svoje mladosti prije nego dođu zli dani i prispiju godine, kad ćeš reći: 'Ne mile mi se.'" (r. 1) U sljedećim redcima jadikuje zbog onoga što donosi starost, a trebala bi zapravo donijeti mudrost i smirenost. Ostaje žalosna činjenica da život ide brzom i žalosnom kraju i ne možemo ga vratiti. "Čovjek ide u svoj vječni dom! A narikače već se kreću ulicama." (r. 5)

Možda će u ovom postupnom propadanju života doći trenutak kad će smrt izgledati podnošljiva ili čak dobrodošlo oslobođenje, ali prema Bibliji cijeli taj proces nije ni poželjan ni podnošljiv. Samo starenje je uočljiv oblik dolaska smrti, što pripada napredovanju grijeha i nikada nije poželjno (Prop 12,1-7). To je vrijeme kad je posebno potrebna Božja zaštita (Ps 71,18). Tužan je samrtni prizor kada Jakov u Egiptu, okružen svojim sinovima i unucima, pokazuje kako starost ne dopušta patrijarhu da se vrati u Obećanu Zemlju. Smrt je u biti žalostan i neprihvatljiv kraj života – nešto što se mora nadvladati. "Poslije Izrael reče Josipu: 'Ja ću, evo, naskoro umrijeti, no Bog će biti s vama i opet će vas dovesti u zemlju vaših otaca.'" (Post 48,21) Zatim im je dao sljedeću naredbu: "Naskoro ću se pridružiti svojim precima. Sahrinite me kraj mojih otaca u špilji što se nalazi na polju Efrona, Hetita." (Post 49,29)

U Jakovljevoj molbi sinovima da ga ne ostave u Egiptu oslikano je biblijsko protivljenje smrti koju smatra neprihvatljivim odgovorom životu, čak i dugom i plodnom životu, zato što znači prijetnju Božjim obećanjima. Međutim, patrijarhov zahtjev ističe i nadu u budućnost koju ni smrt ne može omesti, utemeljenu na Božjem obećanju da će Izrael naslijediti Obećanu Zemlju.

3. Smrt kao uništenje

Smrt ne dolazi uvijek kao kraj dugog života; ona može banuti usred života šireći strah i užas. Biblija prikazuje ovu mogućnost kao zastrašujući događaj; čak i neke od najhrabrijih osoba u Bibliji – Mojsije, David i apostol Pavao – nisu uvijek pokazale odvažnost kad su se suočile sa smrću. Nakon jednog sukoba s neuravnoteženim kraljem Šaulom, David je svojem prijatelju Jonatanu rekao: "Ima samo jedan korak između mene i smrti." (1 Sam 20,3) Mnogo kasnije i sam Krist nastoji izbjeći smrt ako je to po volji nebeskog Oca (Lk 22,42).

Takav strah od smrti, posebno njezin prijevremeni prekid života, karakterizira cijelu Bibliju i naglašava posebno biblijsko razumijevanje smrti, da ona nije prirodni ili neizbježan kraj sadašnjeg života nakon kojeg će se život nastaviti na drugoj razini pa se s njom odvažan čovjek može hrabro sučeliti. Naprotiv, smrt bez nade u uskrsnuće znači kraj sveg života, Božju odsutnost, potpuni mrak. Viđen iz biblijske perspektive, strah od smrti bez nade u uskrsnuće temeljni je strah što ga doživljuju ljudska bića. To je strah da ne ostanemo sami, jer umrijeti znači ostati sam; to je strah da pred Božji sud moramo stati nepomireni. Umirući na ovaj način za grešnike, Krist je zajamčio da se nijedno ljudsko biće nikad više ne mora bez nade suočiti sa smrću.

Stoga ne iznenađuje da osoba pred smrt, u vrijeme ili nevrjeme, bilo da je okružena članovima obitelji i prijateljima ili je ostavljena i sama, bila vjernik ili nevjernik, često spontano priziva Boga. "Užad Podzemlja spustiše me, smrtonosne zamke padoše na me: u nevolji zazvah Jahvu i Bogu svojem zavapih." (Ps 18,6.7) Zato, kad je Bog blizu, nestaje straha od smrti. "Pa da mi je i dolinom smrti proći, zla se ne bojim, jer si ti sa mnom. Tvoj štap i palica tvoja utjeha su meni." (Ps 23,4)

U biblijskom okruženju doživljaji koji prijete smrću i izazivaju strah od smrti, slični su događajima s kojima se danas susrećemo. Najpoznatiji su bolest, rat i elementarne katastrofe. Zbog toga je teška bolest bila povezana sa smrću i izazivala strah. Otrovana hrana koju je pripremio jedan od Elizejevih slugu od sastojaka prikupljenih na brzinu, izazvala je povik: "Čovječje Božji! Smrt je u loncu!" (2 Kr 4,40) i svi su prestali jesti. Kad se razbolio na smrt, Ezekija se uplašio; odmah se počeo moliti Bogu. "Ezekija se okrenu zidu i ovako se pomoli Jahvi. ... I Ezekija briznu u gorak plač." (2 Kr 20,2.3)

Rat je donio preranu smrt mladićima i beskrajne patnje preživjelim udovicama, siročadi i roditeljima. Sveto pismo je posebno svjesno da rat odnosi ratnike na obje strane bojišnice u besmislenom trošenju života (2 Sam 2,12-17). No bol je jednako tako duboka u onima kojima stižu vijesti s bojnog polja. "Sine Abšalome, sine moj! Sine moj Abšalome! Oh, da sam ja umro mjesto tebe! Abšalome, sine moj, sine moj!" (19,1)

Elementarne nepogode, koje su u biblijska vremena bile shvaćene jednako slabo kao i danas, ponekad su se smatrale "Božjim djelom". Pomorci na brodu koji su s Jonom na palubi plovili za Taršiš, bojali su se oluje (Jon 1,5). Razbješnjelo more često se spominje kao uzrok straha od smrti (Ps 107,23-32), a isto tako i pustoš koja je u plamenu (Iz 43,1.2.16-20).

Ove prijetnje životu ukazuju na prijevremenu smrt i izazivaju strah od smrti, čak i među najvećim biblijskim junacima. Na primjer, suočen s nezamislivim katastrofama, Job nije nikakvu "ludost protiv Boga izustio" (Job 1,22), ali nije ni spremno prihvatio smrt, premda je bio u kušnji da to učini i premda su ga njegovi prijatelji pozivali na takvu odluku (Job 15,1-6.18). Umjesto toga, u trenutku kad je bio izložen najtežoj osobnoj patnji (19,1-22), Job je prihvatio činjenicu da Božji dar života nadilazi sve katastrofe koje remete ovaj život. Jako se bojao smrti, ali se još jače uzdao u Boga (rr. 23-27).

4. Smrt kao kazna

Biblija često govori o smrti kao kazni za grijeh, "jer je plaća grijeha smrt" (Rim 6,23). Ovakvo shvaćanje smrti podsjeća na Postanak 2,17: "U onaj dan u koji s njega okusiš, zacijelo ćeš

umrijeti.” Ovu misao susrećemo još jednom u zakonima saveza koji uređuju smrtnu kaznu, kao na primjer: “Tko god udari čovjeka pa ga usmrti, neka se smrću kazni.” (Izl 21,12) Vode općeg potopa i uništenje Sodome, Gomore i drugih gradova u ravnici, bile su božanska kazna za grijeh (Post 6,6,7; 19,15-28; usp. 2 Pt 3,6,7; Jd 6,7).

U povijesti izraelskih osvajačkih ratova čitamo o izvršenju smrtno kazne nad onima koji su proglašeni krivima. “Sada idi i udari na Amaleka, izvrši herem, kletu uništenje, na njemu i na svemu što posjeduje; ne šteti ga, pobij muškarce i žene, djecu i dojenčad, goveda i ovce, deve i magarce!” (1 Sam 15,3) Proroci su izricali slične kazne pojedincima koji su se ozbiljno podigli na Boga i nisu se pokajali (Am 7,16.17). A apostol Petar je spletkare Ananiju i Safiru poslao u trenutačnu smrt (Dj 5,1-11).

Možda izgleda neobično da Biblija izriče oštru kaznu nad grešnicima, a za izvršenje kazne koristi se onim što je potpuno suprotno Božjem karakteru. Točno je da Biblija ovu božansku aktivnost smatra protivnom Božjem karakteru: “Da, kao na gori Perasimu, Jahve će ustati, kao u Dolini gibeonskoj, on će se razjariti da izvrši djelo svoje, djelo čudnovato, da ispuni naum svoj, naum tajnovit.” (Iz 28,21) Tako smrt, koju Bog uopće ne želi vidjeti u svojem svemiru, postaje sredstvo zaštite onoga što On najviše cijeni, naime, života.

Ovakvo stajalište upravlja svim biblijskim tekstovima o smrti kao ljudskoj kazni; ona nika da neće postati prihvatljivo rješenje. U najboljem slučaju ona može biti nužno rješenje za zaštitu života i očuvanje sigurnosti društva. Takva ograničenost smrtno kazne nije lako prihvatljiva kod ljudi koji prosuđuju u žaru trenutka, kako se to, na primjer, vidi u događaju o Šaulovu izboru za kralja. “Tada narod reče Samuelu: ‘Tko je onaj što je govorio: Zar će Šaul kraljevati nad nama? Dajte te ljude da ih pogubimo!’ Ali Šaul odgovori: ‘Neka se ne pogubi u ovaj dan nitko, jer je danas Jahve izvojevao pobjedu u Izraelu.’” (1 Sam 11,11.12) Na nesreću, Šaul nije bio tako plemenit u kasnijem dijelu svoje vladavine, već se pokušao koristiti smrtnom kaznom da ostvari svoje ciljeve (1 Sam 14,36-46). Do zlorabe smrtno kazne može doći vrlo lako, ako njome, na primjer, želimo postići nešto drugo osim očuvanja života – možda se osvetiti (2 Sam 3,27) ili zadovoljiti osobnu pohlepu (1 Kr 21,8-14) ili zato što smo nesposobni razlikovati dobro od zla, istinu od laži (Dj 8,1).

Sve su ovo različiti aspekti plaće grijeha, koja je po Adamu pala na cijeli ljudski rod. Ova smrt čeka svakoga, osim onih koji su preobraženi kao što su, na primjer, Henok, Ilija i ona Božja djeca koja će živa dočekati Krista (Post 5,24; 2 Kr 2,11; 1 Sol 4,17). Ta je smrt posljedica zastrašujućeg razdvajanja čovjeka i Boga i đavolje nasilne vladavine na ovome svijetu – a sve je to posljedica grijeha. Ne treba se onda čuditi što se neki, suočeni sa sigurnom smrću, nastoje s njom nagoditi govoreći: “Sklopismo savez sa smrću, i s Podzemljem učinismo sporazum” (Iz 28,15); ali ovaj će savez propasti (r. 18). Ukratko, moć i vladavina smrti je takva da čovjek ne može napraviti kompromis niti se s njom sporazumjeti. Samo Bog novim djelom stvaranja, uskrsnućem, može skršiti vladavinu smrti i onemogućiti njezinu vlast nad životom.

5. Druga smrt

Biblija govori i o drugoj smrti (Otk 20,14). Za razliku od prve, koja zbog grijeha dolazi na sve ljude, druga smrt je Božja konačna kazna nad nepokajanim grešnicima. (Vidi Grijeh, VI. C. 1, 2; Čovjek, II, C. 1-3.)

U biblijskoj eshatologiji često nailazimo na božanski sud nad bezbožnima u posljednji dan (Dn 7,11; Jl 3,2.3; Mt 24,37-39; Lk 17,26-30; 2 Kor 5,10; 2 Pt 3,5-7). Ovu kaznu ne smijemo zamijeniti sa smrću od koje umiru svi Adamovi potomci, sa sudbinom od koje će drugi Adam, Isus Krist, osloboditi pravedne (Rim 5,18). Druga smrt je Božje izravno kažnjavanje grešnika koji se nisu pokajali niti su potražili spasenje u Isusu Kristu. Suočavanje s ovom mogućnošću grešnike će ispuniti tolikim očajem da će ozbiljno tražiti smrt, a ne život (Otk 6,15-17).

Poseban slučaj Božjeg suda nad grešnicima vezan je uz konačno uništenje smrti. Otkrivenje pokazuje da je sud druga smrt, za čiju kaznu nema pomilovanja, nema priznanja grijeha niti ponuđenog oprost (Otk 10,6.7). Ona poslije tisuću godina slijedi nakon drugog uskrsnuća “na propast” (Iv 5,28.29; Otk 20,5; vidi BP v. 12. 2004-Milenij, I. C. 3. e) i vodi do konačne smrtno presude. U to vrijeme grešnici više ne mogu iznijeti svjedočanstvo Bogu, izraziti kajanje ili dobiti spasenje. Ostaje samo zlo, rat, mržnja, prijevara i posljednji sud. Nakon toga slijedi Božje uništenje smrti i hada (Otk 20,14), a zatim stvaranje novog neba i nove zemlje (Otk 21; 22).

U svojoj pravednosti Bog ne ograničava uskrsnuće na svoje svete, one koji su ostali vjerni “do smrti” (Otk 2,10), već ga omogućuje svima, uključujući i one koji Ga nikad nisu tražili, već su odlučili živjeti pod vlašću smrti (Otk 20,11-13). Takve, zajedno sa Sotonom i njegovim pomagačima, čeka druga smrt (rr. 14.15).

Nakon drugog uskrsnuća smrt više nije sila koju treba skršiti, već prisutnost koju treba uništiti. Ona više nema vlasti nad Božjim svetima niti može vladati Zemljom. Stoga je njezino uništenje jednostavno, brzo, konačno i neupitno (r. 14). Smrt je uskrsnućem izgubila moć; sada je prisutnost smrti uklonjena, čime se otvara put besmrtnom životu koji je ovdje prikazan stalnim prebivanjem Boga među Njegovim svetima i trajnom odsutnošću smrti, sjećanja na smrt, pa čak i žalosti zbog smrti (Iz 25,8; Otk 21,3.4).

6. Nada u uskrsnuće

Nada u uskrsnuće, Božje djelo novog stvaranja, javlja se već u Starome zavjetu. Job u 14,7-17 izražava spoznaju da bez božanske umiješanosti smrt znači konačni kraj (rr. 7-12). Vladavina smrt može biti skršena samo kad Bog, zaželjevši se svojih izgubljenih stvorenja, obnovi njihov život (rr.14-17). Ova nada usred patnje biva sve jača i vrhunac dostiže u ulomku o Otkupitelju u Jobu 19,23-27. Ona je također jasno izražena u eshatološkim proročanstvima (Iz 25,8.9; Dn 12,2). Nada u uskrsnuće mrtvih dobila je na značenju u nekanonskim spisima između dvaju zavjeta, da bi postala jedna od temeljnih farizejskih doktrina u Kristovo vrijeme.

U novozavjetno vrijeme nada u uskrsnuće našla je sigurno mjesto u evanđeljima i poslanicama (Mt 22,31.32; Lk 20,27-38; Iv 11,24; 1 Kor 15,51-53; 1 Sol 4,13-18; Heb 11,19). Isus je tu nadu učvrstio uskrsivanjem mrtvih (Mt 9,23-25; Lk 7,11-17; Iv 11,38-44), a Bog ju je potvrdio uskrsivši Krista od mrtvih da bi svi vjerni mogli uživati vječni život (Iv 3,16; 5,15-19; 6,39.40; 1 Kor 15,20-23; 1 Pt 1,3). Ovaj će novi život, dostupan po Kristu, prerasti u besmrtni život, ne prigodom smrti, već nakon uskrsnuća o Kristovom drugom dolasku, kad će oni koji spavaju biti pozvani u novi život (1 Kor 15,51-55; 1 Sol 4,13-18; vidi BP v. 9. 2001-Uskrsnuće, I. A, B; BP v. 12. 2004-Drugi Kristov dolazak, I, G. 2).

7. Konačno uništenje smrti

Nakon uskrsnuća Božji dar vječnog života označit će svima koji vjeruju u Krista kraj moći grijeha i skršiti njezinu vlast nad čovječanstvom (2 Tim 1,8-10). Krist je to ostvario svojom smrću i uskrsnućem: "Jer znamo da Krist, koji je uskrsnuo od mrtvih, više ne umire: smrt nad njim više ne gospodari." (Rim 6,9; usp. Otk 1,18) Uskrsnuće, nasuprot ponovnom oživljavanju zamrle ili unesrećene osobe, ne nastoji u posljednjem trenutku prevariti silu smrti, već je dje-lotvorno slama. Zbog toga "smrt nad njim više ne gospodari" (Rim 6,9).

Ključ za nestanak smrti jest Kristovo uskrsnuće; njime se otvara tamnica koja sve ljude drži utamničenima, "jer ako smo dakle postali jedno s Kristom smrću sličnom njegovoj, bit ćemo i uskrsnućem sličnom njegovu" (r. 5). Uskrsnuće uklanja posljednje tragove moći smrti. Zato, "kad se ovo raspadljivo tijelo obuče neraspadljivošću i ovo smrtno tijelo besmrtnošću, tada će se ispuniti pisana riječ: 'Pobjeda proguta smrt. Gdje je, smrti, tvoja pobjeda? Gdje je, smrti, tvoj žalac?'" (1 Kor 15,54.55)

G. Konačne sudbine

Kristovom smrću i uskrsnućem skršena je moć smrti. Vladavina smrti u svijetu završit će kad Krist ponovno dođe po svoje svete. Prisutnost smrti bit će "drugom smrti" zauvijek uništena u ognjenom jezeru. Pred svima koji su patili pod prokletstvom grijeha i njegove plaće smrti, postoje dvije jasno određene sudbine. Tu je žalosna sudbina nevjernih koje čeka Božji posljed-nji sud i konačno uništenje. I radosna sudbina svih koji su prihvatili sigurnost vječnog života.

1. Vrijeme, trajanje i ishod božanskog suda

Budući da Biblija jasno naučava da je smrt stanje slično snu praćeno potpunom besvjes-nošću, iz toga proizlazi da se sud nad mrtvima ne vrši u razdoblju između smrti i uskrsnuća. Prema Bibliji, danas nema paklenog ognja koji bi služio za kažnjavanje umrlih grešnika. Isto tako nema bestjelesnih duša koje su umrle u vjeri u Krista, a koje bi danas uživale u blagoslo-vima nove Zemlje. Božja nagrada i kazna čekaju uskrsnuće.

Ovo nameće pitanje kako razumjeti biblijske ulomke koji opisuju naizgled duga razdoblja strahovitih muka grešnika, kao na primjer da će kažnjavanje nevjernih biti vječna muka (Mt 25,46) i da će mučenje zlih trajati "u vijeke vjekova" (Otk 14,11; 20,10). Izraz "u vijeke vjekova" doslovan je prijevod s grčkoga: *eis tous aiōnas ton aiōnōn*. Slični izrazi na drugim mjestima služe za označavanje kontinuiteta; na primjer: "Prijestolje je tvoje, Bože, u vijeke vjekova" (grč-ki *eis ton aiōna tou aiōnōs*). Paralelni starozavjetni tekst u Psalmu 45,7 (citiran u Heb 1,8.9): "Prijestolje je tvoje, Bože, u vijeke vjekova", služi se odgovarajućim hebrejskim izrazom: *ōlām*, "dob" (ista je riječ uporabljena u Izl 21,6 gdje oslobođeni rob služi "trajno", odnosno dokle god živi). Ovi izrazi sami po sebi ne označuju dužinu vremena njihove aktivnosti. Umjesto toga izražavaju neprekinuto trajanje nekog djela, čiji je opseg određen samim predmetom.

Ako, dakle, ove i slične tekstove koji govore o uništenju grešnika čitamo zajedno sa sli-kovitim opisima njihova uništenja, biblijsko razumijevanje postaje jasno. U svakom slučaju uništavatelji (spaljivanje, crvi, kuga, truljenje, voda, poplava, vjetar, mrak, rat, ptice grabljivice, oganj i sumpor) tako će temeljito dovršiti svoje razorno djelo da nema mogućnosti preživlja-vanja (usp. Iz 66,24; Ez 38; 39; Zah 14,12; Mal 3,19 [u nekim prijevodima 4,1]; Mt 7,19.26.27;

8,12; Mk 9,43-48; Lk 17,26-30; Otk 19,17-21). U svim ovim tekstovima naglašava se potpuno i nepovratno uništenje (usp. Jd 7). Zbog toga kažnjavanje u predjelu mrtvih, bilo da se radi o *š'ōlu* ili *hadēsu*, ne ukazuje na beskrajno razdoblje muka (usp. Mk 9,43-47), već jednostavno na potpuno uništenje.

Tekstovi koji označuju vrijeme konačnog uništenja ili vječnog života ("u vijeke vjekova") određeni su predmetom uništenja, odnosno očuvanja. Kad govorimo o Kristovoj vladavini, izraz "od vijeka do vijeka" znači "bez prestanka", ali kad je riječ o uništenju grešnika, isti izraz jednostavno znači "dok grijeh i grešnici ne budu zauvijek uklonjeni sa zemlje". Isto će tako sveti, koji u uskrsnuću prime besmrtnost, živjeti zauvijek kao i sam Bog koji je besmrtnan. Međutim, grešnici neće dobiti besmrtnost, a budući da nemaju urođenu besmrtnu dušu, njihova će kazna trajati tako dugo dok traje uništenje. Nakon toga će prestati postojati. (Vidi Sud, III. B. 3; Velika borba, V. D. 3.)

2. Sigurnost vječnog života

Obećanje vječnog života u Kristu svima koji vjeruju u Njega i nada u besmrtnost kad se Krist vrati da porazi silu smrti, utvrđuju sigurnost svih vjernika. Nema potrebe za besmislenim spekulacijama o prirodno baštinjenoj besmrtnosti, o reinkarnaciji prigodom smrti ili o kratkotrajnom duhu sličnom životu duše nakon smrti, jer Sveto pismo naučava da je nagrada pravednih, sigurnost svakog vjernika, novo stvaranje, uskrsnuće tijela od mrtvih u novi život.

Koliko je ovo sigurno? Prema apostolu Pavlu to je zajamčeno Božjom ljubavlju: "Siguran sam da nas neće ni smrt, ni život, ni anđeli, ni poglavarstvo, ni sadašnjost, ni budućnost, ni sile, ni visina, ni dubina, ni bilo koje drugo stvorenje moći rastaviti od ljubavi Božje, koja je u Kristu Isusu, Gospodinu našem." (Rim 8,38.39) Oboružani ovom sigurnošću, kršćani se mogu hrabro suočiti s užasom smrti; premda se mogu jako bojati smrti, oni se više uzdaju u Boga jer su prihvatili Njegovo obećanje vječnog života.

Kad se u um vjernika čvrsto usadi biblijsko razumijevanje smrti – njezino podrijetlo, narav i konačno uništenje – oni se neće bojati smrti. Prirodno je da će imati bojazan od umiranja, da će tugovati zbog gubitka voljenih i čeznuti za uskrsnućem. Ali se nikad neće bojati čistilišta ili vječnog paklenog ognja. Njih ne plaše duhovi ili bestjelesne duše voljenih, jer znaju da ne postoje. Odbacit će kao varljivo maštanje o reinkarnaciji duše ili o ponovnom sjedinjenju čovjekove duše sa svemirom nakon smrti. Umjesto toga, kad se suoče sa smrću, bilo svojom, bilo voljene osobe, oni tješe jedan drugoga riječima: "I najprije će uskrsnuti umrli u Kristu. Zatim ćemo mi živjeti, mi preostali, biti skupa s njima odneseni u zrak na oblacima u susret Gospodinu. I tako ćemo zauvijek biti s Gospodinom!" (1 Sol 4,16.17) Oni će se radovati konačnoj pobjedi nad smrću i njezinim žalcem riječima apostola: "Hvala Bogu koji nam daje pobjedu po našem Gospodinu Isusu Kristu!" (1 Kor 15,57)

II. Povijesni pregled

A. U praskozorje povijesti

Zapisi sa starog Bliskog istoka govore o smrti kao neizbježnoj kobi. Prema njihovom vjeronauku samo su bogovi, ali ne i ljudi, obdareni besmrtnošću. Priča o Adapi (možda mezopo-

tamski Adam) govori o tome kako je najmudriji od ljudi propustio prigodu da uživa vječni život: "Dodi, Adama! Zašto ne jedeš i ne piješ? Nećeš imati (vječni) život!" (ANET 102) Tako je i u Epu o Gilgamešu središnja tema čovjekova besmrtnost. Mladi kralj Gilgameš, ne mareći za smrt, krenuo je u buran život ispunjen odvažnim, čak i opasnim pustolovinama. Ali kad mu je smrt otela prijatelja, pošao je u potragu za vječnim životom, da bi mu bilo rečeno: "Kad su bogovi stvorili ljudski rod, njemu su ostavili smrt, a u svojim su rukama život zadržali." (Isto, 90) No to nije ugasio težnju drevnih ljudi za vječnim životom.

U starom Egiptu veličanstveni spomenici umrlima i skupi obredi pokopa svjedoče o zaokupljenosti smrću i vjerovanju u život nakon smrti. Smrt je kob cijelog ljudskog roda – sigurna kao što je siguran zalazak sunca. "Što znači da moram otići u pustinju kraljevstva umrlih? Tamo nema vode, nema zraka, tako je duboko, tako mračno, tako beskonačno." (Beyerlin 11) Međutim, jedan stari tekst iz piramide (2500.–2300. pr. Kr.) izražava nadu da će mrtvi kralj Unis i dalje živjeti: "O kralju Unise, nisi ti uopće otišao mrtav, ti si otišao živ!" (ANET 32) Očito su Egipćani smatrali mogućim da se čistim životom i pozivanjem na milosrđe i pravdu pred bogovima donjeg svijeta može izbjeći smrt, kako je to vidljivo iz knjige mrtvih (Isto 34-36).

Izraelski narod razmjerno se kasno pojavio na pozornici starog svijeta. Stoga su biblijski pisci morali biti upoznati s rasprostranjenim mišljenjem o smrti u Mezopotamiji i Egiptu. No Sveto pismo jasno i nedvojbeno iznosi svoje stajalište o tom predmetu. Prema Starome zavjetu, izraelski narod je također priznavao neizbježnost smrti: "Prah si, i u prah ćeš se i vratiti." (Post 3,19) Ali za razliku od svojih susjeda, izraelski narod nije pokušavao različitim sredstvima izbjeći smrt, već je nastojao razumjeti njezino pravo značenje. "Objavi mi, Jahve, moj svršetak i kolika je mjera mojih dana, da znam koliko sam ništavan." (Ps 39,5) Jedinствeno razumijevanje smrti u starom Izraelu, koje se razlikovalo od razumijevanja drugih naroda na Bliskom istoku, potaknulo ih je da prvo prihvate neizbježnost smrti, a onda se suoče s njezinom stvarnošću, ne s prkosom ili lažnom nadom u život nakon smrti, već sa sviješću o Božjoj prisutnosti.

Suočen sa smrću, Job kaže: "Jahve dao, Jahve oduzeo! Blagoslovljeno ime Jahvino!" (Job 1,21) Time ne mislimo reći da je stari Izrael smrt smatrao prijateljem ili podnošljivim završetkom života. Naprotiv, kao i njihovi susjedi, Izrael je smrt smatrao zastrašujućim neprijateljem koji upada i ometa život. "Smrt se ušulja kroz prozore naše, uđe u dvorište naše, djecu našu pokosi nasred ulice, mladiće nasred trgova." (Jr 9,20; Prop 12,1-8) Da bi stvarnost smrti učinili razumljivom, hebrejska Sveta pisma objašnjavaju je kao besvjesno stanje, slično snu, bez duše koja bi preživjela, oslobođeno svih uobičajenih ljudskih aktivnosti i doživljaja (Ps 146,3.4; Prop 9,10).

Poput svojih susjeda, Izrael je težio za porazom smrti kako bi život mogao trajati, ali ne ljudskim naporom, hrabrošću ili spretnošću kojom bi se od smrti mogao oteti njezin plijen. Namjesto toga, prema izraelskom narodu, aktivnosti koje su prijatnija životu na kraju će onemogućiti sam Bog zahvaljujući trima božanskim darovima. Prvi je Njegov dar u djeci koja će nastaviti živjeti svrsishodnim životom. "Poslije Izrael reče Josipu: 'Ja ću, evo, naskoro umrijeti; no Bog će biti s vama i opet vas dovesti u zemlju vaših otaca.'" (Post 48,21)

Drugi je Njegov (rijedak) dar preobraženja u novi život a da se ne okusi smrt, kao što je rečeno za Henoka (Post 5,24) i Iliju (2 Kr 2,11) i možda je sadržan u riječima pjesnika: "Vodit ćeš me po naumu svojem da me zatim uzmeš u slavu svoju." (Ps 73,24) Treći je Njegov veliki

dar uskrsnuća od mrtvih. "Tada će se probuditi mnogi koji snivaju u prahu zemljinu; jedni za vječni život, drugi za sramotu, za vječnu gadost." (Dn 12,2)

Ovo značajno razumijevanje smrti, koje se bitno razlikuje od pogleda najstarijih civilizacija i izgleda tako suvremeno, čak i moderno u naše vrijeme, nije bilo dugovječno.

B. Grčke, rimske i židovske ideje

Biblijsko razumijevanje smrti, jedinstveno u starome svijetu, bilo je samo jedan doprinos kasnijoj zapadnjačkoj i kršćanskoj misli o ovom predmetu. Grčka filozofija dala je drugi. Prije pojave filozofa, u Homerovo doba (deveto stoljeće pr. Kr.), Grci su vjerovali da smrt donosi kraj svijesti i mislima, ostavljajući samo bestjelesno, besvjesno "postojanje" poput sjene (*Ilijada*, gl. 23, str. 67-107; *Odiseja*, gl. 11, str. 204-223). Popularni mit o Orfeju govori o junakovom gotovo uspješnom pokušaju da svoju ženu oslobodi iz podzemnog svijeta. Međutim, pojavom prvih grčkih "znanstvenih" filozofa u Maloj Aziji (od sedmog do petog stoljeća pr. Kr.), pojavila su se pitanja o naravi života, stvarnosti i, naravno, smrti. Na primjer, Heraklit (oko 544.-484. pr. Kr.) je zaključio da je vatra konačni bitak svijeta i da je ljudska duša dio te vatre (*O svemiru*, 20,67,77). Zato ljudska duša preživljava smrt, dok se ljudsko tijelo smrću jednostavno mijenja u drugi oblik.

Slično tomu, u grčkom gradu (*polis*) besmrtnost dolazi do izražaja sudjelovanjem u nečem većem nego što je život pojedinca. Periklov posmrtni govor za one koji su poginuli za svoj grad (o tome izvješćuje Tukidid, *Peloponeski rat*, 2.35-46) govori o onima koji su poginuli za građane pa za svoje djelo ostaju u sjećanju grada. U ovim slučajevima besmrtnost ne proizlazi iz urođene besmrtne duše, već iz pripadnosti vječnoj stvarnosti, bilo fizičkoj (na primjer univerzalna besmrtna vatra) ili društvenoj (na primjer grad).

Međutim, u vrijeme Sokrata (470.-399. pr. Kr.) i Platona (427.-347. pr. Kr.) besmrtnost duše jasno je izražena u javnim raspravama kako se to, na primjer, vidi u djelu *Fedon* (Naklada Jurčić, Zagreb 1996.), koje bilježi posljednje trenutke Sokratova života. Sokrat je izrazio uvjerenje da se smrću duša oslobađa nečistog tijela pa živi neovisno, oslobođena tjelesnosti.

"Pa vidiš li ... kad umre čovjek, onomu, što se u njega vidi, tj. tijelu, što naočigled leži – a zovemo ga mrtvacem – i mora se rastvarati i raspadati. ... A duša dakle, ono nevidljivo, što otide u onakav drugi, plemenitiji, čisti i nevidljivi svijet ... zar nam se ona, ovakva i ovako stvorena, na rastanku s tijelom odmah raspline i ugine, kako kaže svijet? Ni izdaleka ... nego kud i kamo prije je ovako: ako se čista rastane s tijelom, od tijela – ta u životu nije s njim bila ni u kakvoj zajednici drage volje – ništa ne vuče sa sobom, već bježi od njega ... odlazi ... k nevidljivomu pa božanskomu, besmrtnomu i umnomu. ... Ako se pak od tijela odijeli okaljani i nečista, a ono, jer je uvijek s tijelom bila zajedno i milovala ga i voljela. ... Nego mislim, baš prožeta onim što je tjelesno. ... Zato i takvu dušu, u koje ima toga, tišti i vuče natrag na vidljivi svijet ... oko spomenika i grobova, oko kojih su se i vidjele prikaze duša kao sjene. U toj se slici prikazuju onakve duše, koje se ne rastanu čiste, već imadu u sebi nešto vidljivo pa se stoga vide." (*Fedon*, 80c-81d)

Ovo snažno isticanje besmrtnosti duše nije bilo odmah prihvaćeno svugdje. Aristotel (384.-322. pr. Kr.) je smatrao upitnim Platonovo naglašavanje formalnog života za razliku od individualnog, tvrdeći da umjesto toga misaoni oblici mogu postojati samo u materijalnom

svijetu. Stoga je nemoguće govoriti o netjelesnom životu duše, jer je samo Bog duh bez tijela. "Ali se mi moramo vratiti od ove digresije i ponoviti da su osjećaji duše nerazdvojni od materijalno nižeg životinjskog života." (*O duši*, 1. 403b. 17).

Ovaj su skepticizam ponovili neki latinski pisci, među kojima je Lukrecije (98.–55. pr. Kr.) koji je zaključio: "Stoga smrt za nas nije ništa, ni jedna crtica, jer se smatra da je priroda uma smrtna ... pa kad nas ne bude, kada dođe do odvajanja tijela i duha, što nas čini cjelinom, onda se sasvim sigurno ništa neće moći dogoditi nama kojih više ne bude." (*O prirodi stvari*, 3. 830-842)

Međutim, to nije spriječilo da Sokratove i Platonove spekulacije zajedno sa zornim ilustracijama nastavka života duše, prijeđu u rasprostranjeno vjerovanje koje se održalo do našeg vremena. Smatralo se da će ono biti utješno za ljude koji oplakuju smrt i one koji se s njom suočavaju, posebno s prijevremenom smrću od progonstva, rata ili bolesti. Čak je i razmišljanje židovskog naroda koji je odrastao s biblijskom baštinom osjetilo ovaj utjecaj. Na primjer, tekst u 2. o Makabejcima 6,30 izvještava o smrti pobožnog Eleazara ovim riječima: "Na svom tijelu podnosim teške muke bičevanja, jer u duši radosno sve to podnosim u strahopoštovanju prema njemu." I 2. o Makabejcima 12,43-45 opisuje žrtvu okajnicu za grijeh od 2000 srebrnih drahmi koju je trebalo prinijeti kao naknadnicu za mrtve.

Do pojave prve Crkve postojala su dva sukobljena shvaćanja smrti; svako je na drugačiji način odgovaralo na problem smrti: biblijsko razumijevanje smrti kao siguran kraj života koji se može obnoviti samo novim djelom Božjeg stvaranja, i grčko razumijevanje smrti kao početak novog života nastavkom postojanja duše nakon odvajanja od tijela prigodom smrti. O. Cullmann je ovu razliku dramatično objasnio u svojem slikovitom kontrastu između načina na koji su se Isus i Sokrat osobno suočili s umiranjem (Cullmann 19-27).

Biblija, kako je ilustrirano Isusovim iskustvom, prikazuje smrt kao protivnika, Božjeg neprijatelja i uništavatelja života, od čijeg će zagrljaja Bog osloboditi svoje svete novim životom u uskrsnome tijelu. Grčka misao, ilustrirana Sokratovim doživljajem, slika smrt kao dobrodošlog prijatelja koji oslobađa dušu utamničenu u tijelu novim životom u duhu. Isusov realističan prikaz smrti pruža umirućima u svim vremenima nadu u uskrsnuće, dok Sokratov maštovit prikaz smrti umirućem ne pruža ništa. Ove dvije slike smrti, jasno razlučene već u vrijeme nastanka prve Crkve, pozivale su kršćane i cijeli zapadni svijet da izaberu jednu od njih.

C. Prva i srednjovjekovna Crkva

Velika je suprotnost između klasičnog (grčkog) i biblijskog (hebrejskog) razumijevanja smrti. No ova naizgled nepomirljiva shvaćanja stopila su se u kršćanskome nauku zahvaljujući srednjovjekovnom razumijevanju života, smrti, sudbine duše u čistilištu, uskrsnuća i posljednjeg suda. Ovaj se nauk pojavljivao polako tijekom dugog, isprekidanog razvoja koji je trajao gotovo tisuću godina.

Prema rasprostranjenom mišljenju, Platonova definicija smrti kao oslobađanja duše od tijela neposredno nakon smrti, postala je općeprihvaćenom istinom u prvoj Crkvi. No tu tvrdnju ne potkrepljuju dokazi. Biblijsko razumijevanje smrti kao besvjesnog stanja (sna) u kojem se čeka uskrsnuće i dalje se čulo u prvim stoljećima Crkve. Ignacije Antiohijski (oko 107.) pisao je: "Radite jedan s drugim, trudite se u društvu s drugima, trčite zajed-

no, patite zajedno, spavajte zajedno [u smrti] i probudite se zajedno [o uskrsnuću], kao upravitelji i suradnici i sluge Božje.” (*Polikarpu*, 6. 9,10 [ANF, sv. 1, str. 95]) Irenej Lyonski (oko 180.), koristeći načelo rekapitulacije, naučavao je da kao što je Isus Krist nakon svoje smrti čekao uskrsnuće, tako će i duše Njegovih učenika u smrti ići “na nevidljivo mjesto koje im je Bog odredio i tamo ostati do uskrsnuća, očekujući ovaj događaj; a onda će primiti svoja tijela i ustati cijeli, odnosno tjelesno čitavi, upravo kao što je Gospodin ustao, te tako izići pred Boga” (*Protiv krivovjerja*, 5. 31. 2 [ANF, sv. 1, str. 560]). Naravno, Irenej ovdje govori o duši koju razlikuje od tijela i duha, ali nikako u Platonovu smislu, jer samo uskrsnuće može obnoviti život. Odbijanje da nagađa o duši bila je karakteristika i kapadocijskog biskupa Grgura iz Nise (oko 335.–395.) koji je držao da duša mora uvijek biti s tijelom. “Nema, dakle, ničega što bi sprečavalo prisutnost duše u atomima tijela, bilo da je vezana u cjelinu ili se razdvaja raspadanjem. ... Stoga duša postoji u stvarnim atomima koje je nekoć pokretala, i nema te sile koja bi je otrgnula od njezine zajednice s njim.” (*O duši i uskrsnuću*)

S druge strane Origen Aleksandrijski (oko 200.) pripremio je put za smjelo ulaženje Platonove ideje o duši u kršćansku teologiju (*O počelima*, 4. 1. 36 [ANF, sv. 4, str. 381]) tako što je smrt sveo na razmjerno mali korak u trajnom procesu čišćenja duše. To su stajalište poslije razvili latinski oci počevši od Tertulijana (160.–240.). Sada se dušu smatralo praktično isto tako materijalnom kao tijelo, s tim što je njezino postojanje nakon smrti opisano u znakovitim pojedinostima: “Sve su duše, stoga, zatvorene u hadu. ... Zašto onda ne shvaćate da duša u hadu dobiva kaznu i utjehu, dok u međuvremenu čeka što će suđenje donijeti, u očekivanju bilo propasti, bilo slave? ... Neka nitko ne oklijeva vjerovati kako duša u hadu prolazi neku vrstu kompenzacijske discipline, bez predodređivanja cijelog procesa uskrsnuća ako naknadu uz to daje preko tijela.” (*Rasprava o duši*, 58 [ANF, sv. 3, str. 234,235]) Augustin iz Hipona (354.–430.) smatrao je da postoji vrijeme između smrti i uskrsnuća kada duša ostaje u “sakri-venom skrovištu u kojem uživa odmor ili strada u omjeru sa zaslugama koje je stekla životom na zemlji”. (*Enchiridion* 109)

Na ovaj su se način u četvrtom stoljeću pojavili jasni obrisi srednjovjekovnog razumijevanja smrti, s tim što ga je samo trebalo dopuniti pojedinostima. Nema sumnje da je biblijska ideja o uskrsnuću tijela i dalje ostala značajna kao posljednji korak u putovanju duše prema savršenstvu. Za Tomu Akvinskog (1225.–1274.) uskrsnuće tijela ostalo je nužnost jer duša po svojoj naravi treba tijelo, o njemu ovisi čovjekova sreća, a i konačna kazna za grijeh ne može se izvršiti na bestjelesnoj duši. Pa ipak, Platonovo vjerovanje u nastavak života nakon smrti duboko se ukorijenilo. Život duše nakon smrti pravdan je potrebom za izvršenjem božanske pravde nad ljudima, a takva se pravda sastoji od nagrade ili kazne – neizbježne sudbine svake bestjelesne duše. (*Summa Theologiae* 3. Dodatak 75. 1,2.)

Preostali element srednjovjekovne slike smrti, koji je zahtijevao daljnje razvijanje, odnosio se na čišćenje duše pokorom. Time je Rimokatolička crkva nametnula skrušenim grešnicima obvezu ili pružanje “zadovoljštine” da bi se očistili u pripremi za primanje Božje konačne nagrade pri uskrsnuću. Nezavršena djela pružanja zadovoljštine u ovom životu dovršit će se nakon smrti ovako: “Kazna u čistilištu namijenjena je kao dodatak zadovoljštini koja nije potpuno izvršena u tijelu.” (Isto 71. 6)

Krajnji izraz ovoga gledišta, kako ga je ilustrirao Dante, pripisuje bestjelesnoj duši sve tjelesne sposobnosti (da nakon smrti može u potpunosti koristiti prednosti procesa čišćenja), što odvlači pozornost od uskrsnuća na presudno razdoblje između smrti i uskrsnuća. Posljedica je bila da je značenje uskrsnuća svedeno na jednostavnu potvrdu rezultata vremenskog čišćenja. Ovaj je pogled na smrt prevladavao tijekom Srednjega vijeka.

D. Reformacija šesnaestog stoljeća i razvoj koji je slijedio

Protestantska reformacija unijela je prekretnicu u kršćanski nauk o smrti. Martin Luther (1483.–1546.) usprotivio se sustavu pokore i onome što je prati, nauku o čišćenju duše u čistilištu. Oboje se protivilo njegovom razumijevanju spasenja koje je otkrio tijekom proučavanja i razmišljanja o Svetome pismu. U svojoj Riječi, zaključio je, Bog nam nudi dva puta: spasenje vjerom i osudu zbog nevjere. On ne spominje čistilište, kojemu stoga nema mjesta, “jer ono zamračuje Kristove blagoslove i milost” (*Razgovori za stolom* 3695). Ovaj zaključak o stanju nakon smrti trajno će utjecati na protestante koji će kasnije zastupati nauk da duša nije besmrtna.

No što se tiče besmrtnosti duše, Luther nije bio dosljedan. Ponekad je potvrđivao naučavanje srednjovjekovnih teologa da duša postoji odvojeno od tijela. Ali kad je opisivao stanje duše između smrti i uskrsnuća, prihvaćao bi novozavjetnu sliku o spavanju duše, kako je vidljivo iz ovoga: “Ljudska duša spava, zakopana sa svim osjetilima, i naš je krevet sličan grobnici. No u njoj nema ničega što bi uznemirivalo ili opterećivalo. Stoga na mjestu umrlih nema mučenja. ... Takva će biti i naša smrt i uskrsnuće. Mi odlazimo i vraćamo se u Posljednji dan, prije nego što toga budemo svjesni.” (*Predavanja o Postanku*, Post 49,33) Luteranska crkva nije slijedila Lutherove nedosljedne stavove o uvjetnoj besmrtnosti, pa se na kraju vratila srednjovjekovnoj predaji (usp. Althaus 410-417).

Jean Calvin (1509.–1564.) je također odbacio nagađanja o stanju duše nakon smrti (čistilište) s obrazloženjem da “niti su u skladu sa zakonom niti su logična” (*Institutiones* 3. 25. 6), ali je naučavao besmrtnost duše i pobijao one koji su je nijekali, uključujući Miguela Servetusa (1511.–1553.) koji je s njegovim pristankom smaknut zbog ovog i drugih krivovjerja. Calvin je tvrdio da je ljudska duša “nešto posebno, odvojena od tijela” (Isto, 1. 15. 2). Zato prigodom smrti duše nadživljavaju tijelo “pa u radosnom očekivanju čekaju uživanje u obećanoj slavi. ... Sudbina je nepokajanih ... da ostanu u okovima dok ih ne odvuku odmjerenoj kazni.” (Isto, 3. 25. 6)

Premda su reformatori napali i odbacili srednjovjekovno naučavanje o čišćenju duše u čistilištu, Platonova ideja o besmrtnosti duše nadživjela je reformaciju i ostala trajnim inventarom velikog dijela kršćanstva. Čini se da je, bar u ovome, Platonovo nagađanje nadvladalo biblijski realizam, premda ne u potpunosti.

S vremenom se, i s različitih strana, pojavljivalo biblijsko stajalište da je smrt kraj života, da ne postoji duša koja bi preživjela, da smrt možemo usporediti sa snom jer uključuje besvjesnost i da se život pokojniku vraća samo o uskrsnuću.

Na primjer, John Milton (1608.–1674.) je pisao: “Smrt tijela je gubitak ili nestanak života. Uobičajena definicija, prema kojoj je smrt odvajanje duše od tijela, nedopustiva je.” (*Christian Doctrine*, 1. 13)

Nova racionalistička i empiristička filozofija poduprla je ovo gledište o smrti, odbacujući Platonove spekulacije o stvarnosti koju nije moguće dokazati. Komentirajući Postanak 2,17, John Locke (1632.–1704.) objašnjava: “Moram priznati da pod smrću ne mogu razumjeti ništa drugo do prestanak života (odnosno gubitak svih životnih funkcija i osjećaja).” (*The Reasonableness of Christianity*, 1)

Među mnoge crkvene vođe koji su branili biblijsko stajalište ubraja se i Francis Blackburne (1704.–1787.). “Stoga je pretpostavka da duše umrlih žive, svjesne i aktivne, sposobne za sreću i bijedu, od smrti prvog čovjeka do uskrsnuća posljednjega, i da se to navodno može *demonstrirati* razumom i filozofijom, jasno je izvrtanje cjelokupnog kršćanskog sustava.” (*A Short Historical View of the Cotroversy Concerning an Intermediate State*, 69 u CFOF, sv. 2, str. 211,212) Pa ipak, primjećuje on, “znakovito je što su se protestanti, koji se u većini slučajeva nisu ravnali prema *tradiciji*, u ovome njoj poslušno podvrgli” (Isto, xiv u CFOF, sv. 2, str. 210).

U novije vrijeme, reagirajući na tradicionalno razumijevanje smrti i posebice na ono što ga prati, povijesna doktrina o paklu, poznati evangelički teolozi kao što su J. R. W. Stott, Clark H. Pinnock i J. W. Wenham, kao i Oscar Cullmann, vrlo snažno zastupaju uvjetnu besmrtnost. Ne dogmatizirajući stajalište do kojega su došli, oni pozivaju na otvoreni dijalog među kršćanima na temelju Svetoga pisma.

E. Stajalište adventista sedmoga dana

Sredinom devetnaestog stoljeća ovo je stajalište manjine, što su ga na obje strane Atlantika zastupali crkveni ljudi i učenjaci osamnaestog stoljeća, prihvatila mlada Crkva adventista sedmoga dana iz sljedećih razloga: (1) to je bilo biblijsko gledište, oslobođeno filozofskih nagađanja i crkvene tradicije, posebno tradicije o čišćenju duše u čistilištu, koje su već reformatori osudili; (2) držala ga je prva Crkva, da bi se ponovno pojavilo za vrijeme reformacije i nakon nje; (3) ono potvrđuje poznati biblijski prikaz smrti kao stanje nesvjesnosti slično snu, odbacujući gledište prema kojem nakon smrti duša nastavlja živjeti; (4) podupire biblijski nauk da besmrtnost nije urođena u naravi duše, niti je darovana prigodom smrti, već obećana samo prigodom uskrsnuća od mrtvih; (5) ono naglašava novozavjetni nauk o Kristu kao jedinom putu u vječni život, ne uzimajući u obzir nikakve zasluge koje je duša stekla nakon smrti.

Ponekad se o ovome govori kao “stajalištu uvjetovanosti” jer postavlja određene uvjete za dar besmrtnosti, naime od grešnika se očekuje prihvaćanje Božjeg spasenja milošću po vjeri u Isusa Krista. Samo je ovaj dar, a ne neka urođena, prirodna osobina ljudske duše, uvjet za besmrtnost.

Neposredni poticaj koji je naveo adventiste sedmoga dana da prihvate stajalište uvjetovanosti pružio je metodistički propovjednik George Storrs (1796.–1867.) Njegova gledišta, objavljena 1842. godine pod naslovom *An Enquiry: Are the Souls of the Wicked Immortal?* privukla su pozornost prvih adventista Jamesa Whitea (1792.–1872.), E. G. White (1827.–1915.), J. N. Andrews (1829.–1883.), D. M. Canrighta (1840.–1919.) i U. Smitha (1832.–1903.). Stajalište uvjetovanosti duboko se i trajno učvrstilo u adventističkom nauku, pa je priznato kao doktrinarni “stup” čvrsto utemeljen na učenju Svetoga pisma.

Ellen G. White je ovom razumijevanju smrti i nebesmrtnosti duše posvetila izuzetnu pozornost u više svojih spisa potvrđujući njegovo mjesto u adventističkoj teologiji. Prvo, smatrala

ga je "sadašnjom istinom", što je podrazumijevalo središnje i trajno biblijsko načelo, suprotno rasprostranjenom i općem zanimanju za spiritizam, koji smatra obmanom što ju je na ovaj svijet prvi put donio đavao (Post 3,4) i nakon toga promicalo poganstvo i lažno kršćanstvo. Ova obmana tvrdi da grešnici ne umiru, već žive kao bestjelesne duše koje su sposobne komunicirati sa živima (EW 262; *Velika borba*, str. 456-482).

Drugo, White je naglašavala da je smrt kao posljedica grijeha prouzročena čovjekovim preziranjem Božjeg zakona, uključujući prirodne zakone i zakone zdravlja. Ovo gledište, povezano s njezinim holističkim razumijevanjem čovjekova razvoja, dovelo je do angažiranja adventista u zdravstvenoj skrbi i obrazovanju (*Savjeti o životu i prehrani*, 21,40; *Patrijarsi i proroci*, str. 47)

Treće, White je isticala biblijsko razumijevanje smrti kao nesvjesnog sna od kojega samo Bog može probuditi svete u posljednjem uskrsnuću prigodom drugoga Kristovog dolaska. Novozavjetno obećanje: "Jer kao što u Adamu svi umiru, tako će u Kristu svi oživjeti" (1 Kor 15,22), usmjerava pozornost na Kristovu smrt i uskrsnuće, posebno njegov eshatološki nauk o drugom dolasku, kad će biti skršena moć smrti i obnovljeno Božje vječno kraljevstvo (*Isusov život*, str. 651; *Velika borba*, str. 467-471,554; *Izraelski proroci i kraljevi*, str. 153,154).

Holističko (cjelovito) razumijevanje ljudske naravi, povezano s naukom o uvjetnoj besmrtnosti, dosljedno je zastupano s propovjedaonica Crkve adventista sedmoga dana od njezina osnivanja, s tim što je s vremena na vrijeme bilo izloženo protivljenju drugih kršćana i svjetovnih tradicija (usp. Zurcher, Johnston). Ono je bilo integralni dio misionarskog rada Crkve među nezapadnjačkim kulturama sa snažnim vjerovanjima u život nakon smrti kao što je štovanje predaka, štovanje duhova ili reinkarnacija. Premda je uvjetna besmrtnost nekoć bila stajalište manjine, tijekom prve polovine dvadesetog stoljeća prihvatili su je mnogi teolozi i crkveni vođe mnogih konfesija (usp. CFOF, sv. 2, str. 747-1034).

F. Suvremena kretanja

Sve veće prihvaćanje uvjetne besmrtnosti nastavljeno je u drugoj polovini dvadesetog stoljeća (usp. Anderson, Cullmann, Harris, Thielicke). Međutim, tijekom ovog razdoblja u raspravu je ušlo više sukobljenih ideja. U proučavanju smrti, teolozima i filozofima sve više su se pridruživali predstavnici društvenih znanosti, medicine i etike. Zbog toga se prijašnja usredotočenost na teološka pitanja, koja su raspravljala o značenju života i sudbini ljudi, okrenula prema različitim antropološkim, psihološkim, medicinskim i etičkim pitanjima. Posebna je pozornost posvećena procesu umiranja i načinu na koji osoba koja umire i njezina obitelj i prijatelji izlaze na kraj s ovim procesom, kao i ulozi koju imaju terapeuti, stručni savjetnici i kler.

Medicinska struka počela se zanimati za čovjekove doživljaje na granici života i za načine na koje bi se ona mogla proširiti ili prijeći, djelomično zahvaljujući sposobnosti medicine da "vrati u život" pacijente koji su, praktično gledano, trenutačno prestali živjeti. Sposobnost da medicinska tehnologija manipulira životnim procesima, posebno na granici između života i smrti, dovela je do stvaranja nove etičke brige za kvalitetu ljudskog života i značenje čovjekove duše. Pojavila se posebna zabrinutost da bi medicinska znanost, primijenjena na ljudsko tijelo, mogla naškoditi unutarnjem biću čovjeka, te kvaliteti i dostojanstvu ljudskog života. Budući da zdravstveni troškovi rastu, pojavit će se ponovno zanimanje za pitanja u vezi s naporima

za produžavanje ljudskog života koji polako nestaje s jedne strane, i u vezi s eutanazijom ili stručnom asistiranju pri smrti osoba koje boluju od neizlječive bolesti, a kojima je život postao nepodnošljiv s druge strane.

Imajući u vidu kontekst novih ideja, problema i čimbenika, razumijevanje života i smrti na Istoku i Zapadu postalo je izazov biblijskom razumijevanju na nove i, za tradicionalne kršćane, nepoznate načine (usp. Hick). Na primjer, ideja reinkarnacije ili seljenja ljudske duše nakon smrti iz jednoga tijela u drugo, privuklo je na Zapadu pozornost nekih koji jednostavno ne mogu prihvatiti ideju da smrću ljudski život prestaje, s obzirom na svu znanstvenu domišljatost koja nam je na raspolaganju. U svojem najkrućem obliku ovo mišljenje smatra da se na svojem putu prema savršenstvu duša neke osobe nakon smrti može vratiti u život u tijelu neke druge vrste bića. Na Zapadu je češće vjerovanje da duša neke osobe sudjeluje u nekoj većoj duševnoj ili životnoj sili koju dijeli s drugim bićima i zadržava nakon smrti. Ovo sudjelovanje, vjeruju neki, može se već sada u ovom životu iskusiti u doživljajima do kojih dovode rituali, meditacija i čak droge.

Ovi novi koncepti besmrtnosti izazov su za biblijski nauk o uvjetovanosti, jednako kao i stariji koncepti preživljavanja duše, njezina čišćenja u čistilištu i uzlaženja Bogu. Međutim, velik broj suvremenih židovskih i kršćanskih vjernika i teologa, među njima i adventisti sedmoga dana, ustrajavaju na nauku o uvjetnoj besmrtnosti i njegova dva pratioca, holističkom pristupu ljudskim bićima i nadi u uskrsnuće i vječni život. Razlog tome jest: (1) on objašnjava i odgovara na zbudujuća psihološka i medicinska iskustva sa smrću, takozvana "iskustva života nakon života", jer u konačnoj analizi sva ona nisu smanjila broj pokopa – smrt ostaje konačni kraj života; (2) usklađuje ga s holističkim gledištem o čovjekovoj naravi i s biblijskim razumijevanjem čovjekova života kao čudesnog Božjeg dara; (3) realističan je kad se radi o naravi smrti, s posebnim naglaskom na jedinstvo fizičkih i duhovnih strana života; (4) ispravo uzima u obzir Božju božansku narav i čovječnost ljudskog roda i time potvrđuje Božje utjelovljenje u Kristu, stvarnost spasenja u Isusu Kristu i nadu u uskrsnuće koja donosi utjehu onima koji ostaju.

III. Literatura

- Althaus, P. *The Theology of Martin Luther*. Philadelphia, Fortress, 1966.
- Anderson, R. S. *Theology, Death and Dying*. Oxford, Blackwell, 1986.
- Bailey, L. R. stariji. *Biblical Perspectives on Death*. Philadelphia, Fortress, 1979.
- Beyerlin, W., urednik. *Near Eastern Religious Texts Relating to the Old Testament*. Philadelphia, Westminster, 1978.
- Bultmann, R. "Thanatos." *Theological Dictionary of the New Testament*. Sv. 3, str. 25,
- Cullmann, O. *Immortality of the Soul or Resurrection of the Dead?* New York, Macmillan, 1958.
- Eichrodt, W. *Theology of the Old Testament*. Philadelphia, Westminster, 1967., sv. 2.
- Froom, LeRoy. *The Conditionalist Faith of Our Fathers*. 2 sveska. Washington, D.C. Review and Herald, 1965., 1966.
- Harris, M. J. *Raised Immortal: Resurrection and Immortality in the New Testament*. Grand Rapids, Eerdmans, 1983.
- Hick, J. *Death and Eternal Life*. New York, Harper and Row, 1976.

- Jeremias, J. *The Parables of Jesus*. Popravljeni izdanje. New York, Scribner's and Sons, 1963.
- Johnston, R. M. "After Death: Resurrection or Immortality?" *Ministry*, rujan 1983., str. 7-10.
- Jungel, E. *Death: The Riddle and the Mystery*. Philadelphia, Westminster, 1974.
- Kaiser, O. i E. Lohse. *Death and Life*. Prijevod J. E. Steely. Nashville, Abingdon, 1981.
- Küng, H. *Eternal Life: Life After Death as a Medical, Philosophical and Theological Problem*. Garden City, N.Y., Doubleday, 1984.
- Mills, L. O., urednik. *Perspectives on Death*. Nashville, Abingdon, 1969.
- Nickelsburg, G. W. E. *Resurrection, Immortality, and Eternal Life in Intertestamental Judaism*. Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1972.
- Pritchard, J. B., urednik. *Ancient Near Eastern Texts*. Princeton, N. J., Princeton University Press, 1955.
- Provonsha, J. W. *Is Death for Real? An Examination of Reported Near-Death Experiences in the Light of the Resurrection*. Mountain View, Calif., Pacific Press, 1981.
- Rahner, K. *On the Theology of Death*. New York, Herder and Herder, 1972.
- Robinson, H. W. *Inspiration and Revelation in the Old Testament*. Toronto, Oxford University Press, 1946.
- Thielicke, H. *Living with Death*. Grand Rapids, Eerdmans, 1983.
- Tromp, N. J. *Primitive Conceptions of Death and the Nether World in the Old Testament*. Rome, Pontifical Biblical Institute, 1969.
- Wolff, H. W. *Anthropology of the Old Testament*, Philadelphia, Fortress, 1973.
- Zurcher, Jean R. *The Nature and Destiny of Man*. New York, Philosophical Library, 1969.

SUMMARY

Death: Origin, Nature, and Final Eradication

Death is ever with us, regardless of age, position, or financial situation. Whatever attempts are made to dress it in acceptable garb, death remains our ultimate—and currently invincible—enemy. Despite flowers and speeches, death is an ugly specter lurking in everyone's experience. Furthermore, it is not only ubiquitous and repulsive but also incomprehensible.

In different times and places death and what ensues have been explained in diverse manners, yet there is no clear answer to the problem of death except in the Scriptures. Indeed, even those who take the Bible seriously often misunderstand its teaching on this topic.

This article considers the biblical teaching on death: what it means, where it came from, what happens to those who die, and finally, how death will be eradicated. Seen from this biblical perspective, death, loathsome as it may be, loses its stranglehold on human existence. Paul put it well: "Death is swallowed up in victory" (1 Cor. 15:54).

Key words: *Death; Occultism; Spiritism; Resurrection*

Izvornik: Niels-Erik A. Andreasen. „Death: Origin, Nature, and Final Eradication.“ U *Handbook of Seventh-day Adventist Theology*. Urednik, Raoul Dederen. Hagerstown, MD.: Review and Herald, 2000. Str. 314-346.

Prijevod: Milan Šušljic